

4. ԿԻՐԱՌԱԿԱՆ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ. ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՐԱԳԱՏԵՄՊ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԲԱՆԱԼԻՆԵՐԸ

*Վլադիմիր Հարությունյան
Տիգրան Հարությունյան
Վիկտոր Զախարյան
Սերգեյ Դոխոյան
Ռոբերտ Թումանյան
26.08.2021-05.10.2021*

Կիրառական առաջարկությունների հաստատակամորեն ու հավատքով գործարկումը կդառնա երկրների տնտեսությունների արագատեմպ զարգացման բանալիները:

Ժողովածուի «Տնտեսությունների արագատեմպ զարգացման բանալիները» խորագրի տակ ամփոփված և ներկայացված են ժողովածուում տեղ գտած հոդվածների կիրառական առաջարկությունները, որոնք գործածական կարող են լինել տնտեսության որևէ ոլորտում: Այս մոտեցումը նոր մշակույթ է և առաջին անգամ է կիրառվում գիտական հոդվածների ժողովածուների հրապարակման պրակտիկայում: Համենայն դեպս, ինստիտուտի կողմից «Սոցիալ-տնտեսական զարգացման արդի հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում» խորագրով հրապարակված 21 գիտական հոդվածների ժողովածուների հրապարակման պրակտիկայում այս մոտեցումը առաջին փորձն է, որը

1. ժողովածուի ընթերցողներին կշահադրդի ավելի մանրամասն ուսումնասիրել ինչպես յուրաքանչյուր հոդված, այնպես էլ ժողովածուն ամբողջությամբ վերցրած,
2. հնարավորություն կտա տարբեր երկրների իշխանությունների օրենսդիր և գործադիր մարմնի տարբեր օղակներին`
 - 2.1. տեսնելու ոլորտային թերություններն ու բացթողումները և նպաստելու դրանք վերացնելուն,
 - 2.2. նպաստելու տարբեր երկրների տնտեսություններում առաջացած հիմնախնդիրներին համակարգային լուծում տալուն:
- Ժողովածուում ներկայացված գիտական հոդվածները և, մասնավորապես, կիրառական առաջարկությունները հնարավորություն են ստեղծում համակարգային լուծում տալու տնտեսություններում առաջացած հիմնախնդիրներին` օգտվելով այդ ոլորտներում կուտակված համաշխարհային առաջավոր փորձից:
- Ժողովածուն գիտական ուղեցույց է հանդիսանում իշխանության օրենսդիր և գործադիր մարմինների տարբեր կառուցվածքային ստորաբաժանների

նումների (նախարարություններ, հանձնաժողովներ և այլ միավորներ), ինչպես նաև գիտությամբ զբաղվելու ցանկություն ունեցողների (գիտաշխատողներ, ասպիրանտներ, հայցորդներ) և բուհերի դասախոսական անձնակազմի համար:

- Ժողովածուում հայկական իրականությունում առաջին անգամ հոդվածների կիրառական առաջարկություններն ամփոփված և ներկայացված են առանձնացված ձևով՝ «Տնտեսությունների արագատեմպ զարգացման բանալիները» խորագրի ներքո, իսկ 2022 թ. առաջին կիսամյակում ինստիտուտում կազմակերպվելիք գիտական նստաշրջանն ունենալու է «Տնտեսական հրաշքները» և տնտեսական նորոգությունները աշխարհում և գործարկման ուղիները Հայաստանում» խորագիրը և նվիրվելու է «Տնտեսական հրաշքները». գործարկման ուղիները Հայաստանում», և «Տնտեսական նորոգություններ». գործարկման ուղիները Հայաստանում» ժողովածուների կիրառական առաջարկությունների գործարկման ոլորտներին:

«Տնտեսական նորոգություններ». գործարկման ուղիները Հայաստանում» հոդվածների ժողովածուն ունի ստորև ներկայացվող առանձնահատկությունները.

առաջին՝ գիտական հոդվածների վերնագրերը, ամփոփագրերը, բանալի բառերը և կիրառական առաջարկությունները ներկայացված են երեք լեզուներով՝ հայերեն, ռուսերեն, անգլերեն, ինչը հնարավորություն է տալիս ժողովածուի մասին պատկերացում կազմելու նաև ռուսալեզու և անգլալեզու ընթերցողներին:

Երկրորդ ժողովածուում հայկական իրականությունում առաջին անգամ հոդվածների կիրառական առաջարկությունները ներկայացված են առանձնացված ձևով՝ «Տնտեսությունների արագատեմպ զարգացման բանալիները» խորագրի ներքո, որը հեշտացնում է պետությունների օրենսդիր և գործադիր մարմինների գործը:

Երրորդ ժողովածուի կիրառական առաջարկությունները ներկայացված են գիտահանրամատչելի լեզվով՝ հասկանալի ոչ միայն տնտեսական քաղաքականություն իրականացնող պատասխանատուների, այլև շարքային քաղաքացիների համար, համահունչ են նրանց հոգուն ու մտքին և կդառնան նրանց սեփականությունը բոլոր իմաստուն խոսքերի պես, ինչպես, օրինակ, մեծ արձակագիր Հրանտ Մաթևոսյանի «սերմացու գողացող մկներ» ու «թուխսը գողացող աղվես» բառակապակցություններն են:

Չորրորդ՝ այն ««Տնտեսական հրաշքները». գործարկման ուղիները Հայաստանում» (Եր., 2020, 526 էջ) գիտական հոդվածների ժողովածուի տրամաբանական շարունակությունն է, և պատահական չէ, որ այն վերնագրվել է հատոր 2:

Հինգերորդ՝ այն մյուս կողմից էլ «Սոցիալ-տնտեսական զարգացման արդի հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում» գիտական հոդվածների ժողովածուի (լույս է տեսնում 2007 թվականից) շարունակությունն է և թվով 21-րդը:

Վեցերորդ՝ ինչպես 1-ին հատորում ներառված և «տնտեսական հրաշք» իրականացրած 2 տասնյակ պետությունների, այնպես էլ 2-րդ հատորում ներառված և «տնտեսական նորոգություններ» իրականացրած երկու տասնյակ պետությունների առաջավոր փորձը ընթերցողին հնարավորություն են տալիս առանց տարբեր աղբյուրների դիմելու տեղեկություն ստանալ վերջին 70 տարիներին այդ երկրներում իրականացված և տնտեսական կյանքի վրա էական ազդեցություն թողած «տնտեսական հրաշքների» ու «տնտեսական նորոգությունների» և դրանցում առկա արմատական բարեփոխումների պատճառների, ընթացքի ու արդյունքների մասին. դրանցում կիրառված հիմնուղիներն ու գործիքակազմերն անշուշտ օգտակար ու ուսանելի կարող են լինել տարբեր երկրների գործադիր ու օրենսդիր իշխանություններին՝ իրենց ստեղծագործ, հեղափոխական փոփոխություններին միտված գործունեության մեջ:

Եվ եթե մեջբերենք գրքերից մեկում քնարական ոճով կատարված համեմատությունը, ապա այնպես, ինչպես մեղուներն են ծաղիկներից մեղրը՝ նեկտարը հավաքում, այնպես էլ ինստիտուտի գիտաշխատողներն են գրքերից, հոդվածներից ու կայքերից տարբեր երկրների նորոգությունների, տնտեսական հրաշքների տնտեսվարման փորձը հավաքել և առաջարկություններ են պատրաստել դրանք այլ երկրներում գործարկելու համար: Եվ պատահական չէ, որ «Տնտեսական հրաշքները». գործարկման ուղիները Հայաստանում» («Սոցիալ-տնտեսական զարգացման արդի հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում», հատոր 1)-ի հրապարակումից հետո այն վերնագրվել է «Տնտեսական նորոգություններ». գործարկման ուղիները Հայաստանում» (Սոցիալ-տնտեսական զարգացման արդի հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում, հատոր 2): Տնտեսական նորոգություններ իրականացրած երկու տասնյակ պետությունները ներառված են ստորև բերված երեք խոշորացված խմբերում (Եվրոպական տարածաշրջանի երկրներ, Ասիական-Խաղաղօվկիանոսյան տարածաշրջանի երկրներ, Ամերիկյան և այլ տարածաշրջանների երկրներ):

«Տնտեսությունների արագատեմպ զարգացման բանալիները» խորագրի ներքո ներկայացված են կիրառական առաջարկություններ ըստ ժողովածուում ունեցած երկրների խմբավորման և ժողովածուում երկրների ունեցած տեղադրման հերթականության:

Այս խորագրի ներքո առանձնացվել են 20-րդ դարում «տնտեսական նորոգություններ» իրականացրած այն երկրների ամենակարևոր հիմնուղիներն ու գործիքակազմերը, որոնք առավել օգտակար, ուսանելի և արդյունա-

վետ կարող են լինել ոչ միայն Հայաստանի, այլև այլ երկրների տնտեսությունների որևէ ոլորտի զարգացման համար:

1. Եվրոպական տարածաշրջանի երկրներ

- 1.1. Ավստրիա
- 1.2. Չեխիա
- 1.3. Շվեդիա
- 1.4. Պորտուգալիա
- 1.5. Կիպրոս
- 1.6. Հունաստան
- 1.7. Շվեյցարիա
- 1.8. Ֆրանսիա
- 1.9. Ռումինիա
- 1.10. Նորվեգիա

2. Ասիական -Խաղաղօվկիանոսյան տարածաշրջանի երկրներ

- 2.1. Թայվան
- 2.2. Իրան
- 2.3. Ֆիլիպիններ

3. Ամերիկյան և այլ տարածաշրջանների երկրներ

- 3.1. Բրազիլիա
- 3.2. Արգենտինա
- 3.3. Կանադա
- 3.4. Ավստրալիա
- 3.5. Քաթար
- 3.6. Ռուանդա

1. ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԻ ԵՐԿՐՆԵՐ

1.1. ԱՎՍՏՐԻԱՅԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԵՐԵԼՔԻ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԸ

Կիրառման հնարավորությունները: Հոդվածում դիտարկման առարկա են դարձել Ավստրիայի տնտեսական վերելքի իրականացման հիմնական գործոնները՝ կրթության և զբաղվածության համակարգերը: Այս համատեքստում ստորև բերվող երկու կիրառական առաջարկությունների իրականացումը կարող է նպաստել Հայաստանի տնտեսական աճին:

առաջին՝ 2019 թվականից Հայաստանում արդեն իսկ որոշ չափով ներդրվող աշկերտության ծրագիրը զուգակցել նաև աշխատանքային միասնական համաձայնագրերով, որոնք կկնքվեն գործատուի, ոլորտային ուղղվածության հասարակական կազմակերպության, արհմիության և կրթական հաստատության միջև: Այդ համաձայնագրերով կկարգավորվեն թե՛ աշխատաժամերը, թե՛ վարձատրության չափը, թե՛ ուսումնառության ժամանակ ստացվելիք արդյունքները:

Երկրորդ՝ ավելացնել գիտության, հետազոտությունների և զարգացման ուղղվածությամբ պետական և մասնավոր ֆինանսավորումը, իրականացնել մասնագիտական պահանջարկի վերլուծություն՝ բացահայտելու և՛ ապագայի մասնագիտությունները, և՛ մշակելու համապատասխան կրթական ծրագրեր, ըստ որոնց էլ կհատկացվեն պետպատվերով ուսումնառության տեղերը:

1.2. ՉԵԽԻԱՅԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՈՒՂՈՒ ՓՈՐՁԸ

Չեխիայի տնտեսական ուղու փորձի ուսումնասիրություններն ու վերլուծությունները հնարավորություն են տալիս կատարել ստորև բերվող չորս կիրառական առաջարկությունը:

1. Առաջարկվում է Չեխիայի առողջապահական ոլորտի փորձի հիման վրա ՀՀ-ում գործարկել պարտադիր բժշկական ապահովագրության ծրագիր: Ուսումնասիրություններն ու վերլուծությունները ցույց են տալիս, որ Չեխիան իր առողջապահական ոլորտում որդեգրել է պարտադիր բժշկական ապահովագրության ծրագիրը, որի արդյունքում կյանքի տևողությունը բարձրացել է 2.6 տարով՝ մինչև 78.7 տարի, և որն իր մեջ ներառում է ստացիոնար և ամբուլատոր բուժօգնություն, դեղատոմսով դեղամիջոցների դուրսգրում, վերականգնողական բուժօգնություն, ատամնաբուժական որոշ ընթացակարգեր և սպա բուժում: Չեխիայի օրենսդրությունը սահմանում է, որ ապահովագրված անձինք իրավունք ունեն ստանալու ցանկացած բուժօգնություն, որը տրվում է իրենց առողջական վիճակը պահպանելու կամ բարելավելու նպատակով: Ծրագրի համաձայն՝ բոլոր քաղաքացիները 18 տարեկանից սկսած թե՛ մասնավոր, թե՛ պետական բժշկական հաստատություններից կսկսեն օգտվել անվճար, և այդ գումարը կգանձվի աշխատավարձից. 8-9 %-ը կվճարի գործատուն, 2-2.5 %-ը՝ աշխատողը, իսկ 20-25 %-ը՝

պետությունը՝ այն պարագայում, երբ դրանից չեն փոփոխվի աշխատավարձերը:

2. Հաշվի առնելով ՀՀ-ում առցանց առևտրի հարկման ոլորտում առկա թերությունները՝ հիմնավորվել և առաջարկվել է Չեխիայի օրինակով Հայաստանում նմանատիպ կառուցակարգի գործարկումը: Մասնավորապես՝ հողվածում դիտարկվել և ուսումնասիրվել է Չեխիայում առցանց առևտրի հարկման մեխանիզմը, որը կիրառվում է նաև եվրոպական տարբեր երկրներում՝ իհարկե, տարբեր դրույքաչափերով: Սոցիալական հարթակում գործունեություն ծավալողներին նախնական շրջանում պետության կողմից կտրվի արտոնություն, օրինակ՝ 2 տարի առանց հարկման աշխատել, ինչը հնարավորություն կտա բարելավել տվյալ գործունեությունը, որից հետո նոր կկիրառվի առցանց հարկումը:
3. Ինովացիոն քաղաքականության մասով պետք է կատարել փոփոխություններ. այս պահին ՀՀ պետական բյուջեից գիտությանը հատկացվող միջոցների մոտ 80 %-ը հատկացվում է հիմնարար հետազոտություններին և միայն 20 %-ը՝ կիրառական ուղղվածություն ունեցող մշակումներին¹: Առաջարկվում է փորձակոնսորուկտորական աշխատանքներին և տեխնոլոգիական մշակումներին պետական բյուջեից տրամադրել նաև ֆինանսական աջակցություն, մոտավորապես 30-35 %: Այս քաղաքականությանը խոչընդոտում են օրենսդրական դաշտի թերի լինելը, ինովացիոն ենթակառուցվածքի զարգացման ցածր մակարդակը և այլն:
4. Մարքեթինգային առումով ստեղծել ապրանքանիշ՝ որպես նորարարության առաջատար երկրներից մեկը, պատմել Հայաստանի մասին, ինչպես անում է Չեխիան, որպես գիտական մեծ ներուժ, առաջադեմ արդյունաբերություն ունեցող և բազմաթիվ ոլորտներում հետազոտություններ իրականացնող երկիր, և այդ ոլորտներում կրթված և հանճարեղ մարդկանց ներգրավում: Շատ կարևոր է ստեղծել հարթակ կամ ընկերություն մի քանի լեզվական տարբերակներով՝ օտարերկրյա գիտնականներին տեղեկատվական աջակցություն ցուցաբերելու համար, և հարկ եղած դեպքում նրանց ներգրավումը համապատասխան տարբեր ծրագրերում, ինչպես այս ամենը կազմակերպվում է Չեխիայում²:

1.3. ԵՎԵՐԻԱՅԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՄՈԴԵԼԻ ՅՈՒՐԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ՈՒ ՈՒՄԱՆԵԼԻ ԿՈՂՄԵՐԸ

Հողվածում հիմնավորվել է այն թեզը, որ հանքային ռեսուրսներով ու էներգակիրներով ոչ հարուստ երկրները կարող են զարգացման ու արդիականացման թռիչք ապահովել միայն այն պարագայում, եթե կառավարող վերնախավերը բարեփոխումների միջանկյալ արդյունքները մշտապես համադրեն խելա-

¹ <http://www.irtek.am/views/act.aspx?aid=28642>

² Innovation Strategy of the Czech Republic, 2019–2030.

միտ ու հավասարակշռված սոցիալական քաղաքականության հետ և վերափոխումների բոլոր փուլերում ստանան հասարակության լայն զանգվածների աջակցությունը, ինչպես նաև պայմաններ ստեղծեն հանրային և տնտեսական կյանքում նրանց հնարավորինս լայն ներգրավվածության համար:

Ստացված արդյունքների կիրառման հնարավորությունները Հայաստանի Հանրապետությունում: Շվեդիայի տնտեսության զարգացման փորձի բազմաթիվ տարրեր, մասնավորապես՝ բարեփոխումների քաղաքականության տեմպերի, սոցիալական բեռի բաշխման, արագության և արդյունավետության, սոցիալական ազդեցությունների հաշվառման ու գնահատման ուղենիշները համապատասխան գործիքակազմերով հնարավոր է տեղայնացնել ու կիրառել Հայաստանի Հանրապետությունում:

Այդ կիրառությունները հանգում են հետևյալին.

1. Շվեդիայի փորձից բխող կիրառական առաջարկներից մեկն այն է, որ Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվող տնտեսական և ինստիտուցիոնալ բարեփոխումների քաղաքականության միջանկյալ արդյունքները մշտապես պետք է ճշգրտվեն և համադրվեն հասարակության մեջ ըստ եկամտի բաշխման համամասնությունների հետ, որոնց գնահատման հիմնական չափանիշը Զինիի գործակիցն է:
2. Տնտեսության տեխնոլոգիական արդիականացման համար անհրաժեշտ ռեսուրսների ձեռքբերման հիմնական աղբյուրները պետք է հանդիսանան Հայաստանի Հանրապետության հանքարդյունաբերող ընկերություններից ստացվող բարձր ռենտային եկամուտները և ռոյալթիները: Այդ նպատակով անհրաժեշտ է վերանայել ՀՀ հանքահումքային ոլորտի նկատմամբ վարվող ընդհանուր կարգավորումների և հարկային քաղաքականությունը:
3. Շվեդիայի տնտեսական զարգացման փորձը հուշում է, որ Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական բարեփոխումների քաղաքականության համար անհրաժեշտ ռեսուրսները արտաքին պարտքի ավելացման հաշվին ունի իր սահմանները, որոնք չեն կարող գերազանցել երկրի ՀՆԱ-ի 35-40 տոկոսը: Ելնելով այդ հանգամանքից՝ անհրաժեշտ է էապես նվազեցնել ՀՀ արտաքին պարտքի բեռը, բյուջեի պակասուրդի մնացյալ հատվածը լրացնել մի կողմից՝ պետական ներքին փոխառությունների ավելացման, մյուս կողմից՝ պետական ծախսերի որոշակի մասի (մասնավորապես՝ պետական ապարատի պահպանման գծով) կրճատման միջոցով:

1.4. ՊՈՐՏՈՒԳԱԼԻԱՅԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՓՈԽԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ԸՆԹԱՑՔԸ

Հաշվի առնելով Պորտուգալիայի տնտեսության փոխակերպության ընթացքի փորձը՝ կատարվել են ՀՀ տնտեսական վիճակի բարելավման ստորն բերվող կիրառական առաջարկությունները:

1. Ծնելիության խթանման նպատակով սահմանել պարտադիր կուտակային կենսաթոշակային վճարի չափ՝ կախված երեխաների թվաքանակից: Մեկ երեխա ունեցող ընտանիքների համար պարտադիր կուտակային վճարի չա-

փը սահմանել 7,5 %, երկու երեխայի դեպքում՝ 5 %, երեք երեխայի դեպքում՝ 1 %, իսկ 4 և ավելիի դեպքում՝ ազատել պարտադիր կուտակային վճարից, ինչպես նաև եկամտահարկից: Սա կնպաստի ծնելիության խթանմանը, ժողովրդագրական ճգնաժամի որոշակի հաղթահարմանը, ինչպես նաև կամավոր կուտակային համակարգի ներդրմանը:

2. Ոչ նյութական ակտիվների կորուստները կանխելու համար Պորտուգալիայի օրինակով մշակել «Գիտական զբաղվածության ծրագիր», որը կխթանի «պետություն, գիտություն և մասնավոր հատված» շարունակական համագործակցությունը, ինչը հնարավորություն կընձեռի գիտությունների թեկնածուներին և դոկտորներին ներգրավելու մասնավոր հատված՝ ապահովելով երկկողմանի արդյունավետություն՝ մի կողմից մասնավոր հատվածին հարկային արտոնություններ տրամադրելով, մյուս կողմից՝ կանխելով «ուղեղների արտահոսքը» և, միևնույն ժամանակ, համալրելով աշխատաշուկան որակավորված աշխատուժով: Հարկային արտոնություններն անհրաժեշտ է տրամադրել մասնավոր հատվածին՝ կախված ներգրավված թեկնածուների և դոկտորների թվաքանակից:
3. ՀՀ տնտեսության համաչափ զարգացման նպատակով անհրաժեշտ է վերամշակող արդյունաբերության ոլորտում ստեղծել և զարգացնել կլաստերային տնտեսությունը: Կլաստերային տնտեսությունը ապահովում է զարգացման շարունակականություն, ինչն էլ կարող է հանգեցնել մարզերում ենթակառուցվածքների համաչափ զարգացմանը: Կլաստերային նախաձեռնությունը կարող է նպաստել երկրի տարածաշրջանային ներուժի արդյունավետ իրացմանը և մեծացնել վերջինիս ավանդը ազգային տնտեսության զարգացման գործում:

Պորտուգալիայի տնտեսության զարգացման փորձի և հողվածում ներկայացված կիրառական առաջարկությունների գործարկումը կարող է նպաստել տնտեսության համաչափ զարգացմանը, ծնելիության խթանմանը, ժողովրդագրական ճգնաժամի որոշակի հաղթահարմանը, կամավոր կուտակային համակարգի ներդրմանը, ինչպես նաև բնակչության սոցիալական վիճակի բարելավմանը:

1.5. ԿԻՊՐՈՍԻ ՎԵՐԵԼՔԻ ՈՒՂԻՆ

Հաշվի առնելով Կիպրոսի տնտեսության զարգացման փորձը՝ առաջարկվում է տնտեսական վիճակի բարելավման հետևյալ ուղիները.

1. պետական-մասնավոր համագործակցության ակտիվացում՝ ունեցած ներուժի համատեղ և արդյունավետ օգտագործման նպատակով,
2. ինովացիոն և ներդրումային գործունեության խթանման նպատակով ընկերություններին տրամադրել հարկային, մաքսային և վարկային արտոնություններ,
3. բարենպաստ պայմաններ ստեղծել բարձր տեխնոլոգիական ոլորտի արտադրանքների արտահանման (վաճառահանման) և փոխանակման համար,

4. սոցիալապես անապահով քաղաքացիների զբաղվածության ապահովման և մասնագիտական վերապատրաստման գործընթացներում թեթև, սննդի և վերամշակող արդյունաբերության ոլորտներում լրացուցիչ ներդրումների իրականացման միջոցով նոր աշխատատեղերի ստեղծում և դրանց համալրում:

1.6. ՀՈՒՆԱՍՏԱՆ. ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԵԶՐԵՐ

Հաշվի առնելով Հունաստանի տնտեսության զարգացման փորձը՝ առաջարկվում է ՀՀ տնտեսական վիճակի բարելավման հետևյալ ուղիները.

1. հայրենական և օտարերկրյա ներդրողների համար հավասար և գրավիչ հարկային գործիքակազմի մշակում և կիրառում, որոշակի պայմաններում և ժամանակահատվածում հարկային դրույքաչափերի նվազեցման հնարավորության ապահովում,
2. ինովացիոն և ներդրումային գործունեության ֆինանսավորման մատչելիության ապահովում՝ արտոնյալ վարկավորման և անհատույց պետական ֆինանսավորման միջոցով,
3. կրթության և գիտության ոլորտներում հայ-հունական համագործակցության ակտիվացում՝ մրցունակ մասնագիտական կադրերի պատրաստման, ինովացիոն արտադրանքների, տեխնոլոգիաների և տեխնոլոգիական լուծումների արդյունավետ փոխանակման նպատակով,
4. տնտեսության տարբեր ոլորտներում (հանքարդյունաբերություն, էներգետիկա, ռազմարդյունաբերություն, մետաղագործություն, քիմիական, թեթև և սննդի արդյունաբերություն, գյուղատնտեսություն, վերամշակող արդյունաբերություն, զբոսաշրջություն և այլն) հայ-հունական համատեղ մասնավոր, պետական և պետական մասնակցությամբ ընկերությունների հիմնադրում,
5. հայ-հունական համատեղ մշակութային միջոցառումների և փոխադարձ այցելությունների կազմակերպում՝ երկու երկրներում զբոսաշրջության զարգացման խթանման նպատակով,
6. ՀՀ զբոսաշրջության ոլորտում ներդրումների ավելացման միջոցով զբոսաշրջային մասնավոր այցերն ընտանեկանի վերափոխում (հատկապես մանկական հանգստի կազմակերպման շեշտադրմամբ):

Հունաստանի տնտեսության զարգացման փորձի հիման վրա ներկայացված կիրառական առաջարկությունների գործարկումը կարող է նպաստել ՀՀ տնտեսության տարբեր ոլորտների արդյունավետ զարգացմանը, ներդրումների ծավալների ավելացմանը, ընկերությունների ինովացիոն գործունեության խթանմանը, նոր աշխատատեղերի ստեղծմանը, պետական բյուջեի եկամուտների ավելացմանը, ինչպես նաև արտաքին տնտեսական և քաղաքական կապերի ամրապնդմանը:

1.7. ՇՎԵՅՑԱՐԻԱ. ԿԱՅՈՒՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԳՐԱՎԱԿԱՆԸ

1. Շվեյցարիայում գործազրկության մակարդակը բավականին ցածր է: Մա հիմնականում պատճառ է աշխատանքի նեղ մասնագիտացման: Այստեղ միջին մասնագիտական կրթություն ստացողների թիվը բավականին մեծ է: Դեռևս ուսումնառության տարիների ընթացքում ուսանողները պրակտիկա են անցնում իրենց ընտրած մասնագիտություններին համապատասխան գործունեություն ունեցող ձեռնարկություններում, ինչն էլ իր հերթին մեծացնում է հետաքրքրությունն ու շահագրգռվածությունը հետագայում գործազուրկ չմնալու առումով: Հայաստանի Հանրապետությունում արհեստակցական ուսումնարանները քիչ են, երիտասարդների շրջանում հետաքրքրությունը դեպի միջին մասնագիտական կրթությունը շատ ցածր է, քանի որ դրանց հեղինակությունն էլ է ցածր: Պետք է ավելի մեծ ուշադրություն դարձվի միջին մասնագիտական կրթության զարգացմանը, քանի որ աշխատաշուկայում նման մասնագետների կարիքը մեծ է:
2. Շվեյցարիայում կրթության կազմակերպումը պետության խնդիրն է: Հատկանշական է այն փաստը, որ բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում դասավանդող դասախոսներն ու ուսանողների մեծ մասը զբաղվում են գիտությամբ, իսկ շվեյցարական բուհերին կից գործում է գիտահետազոտական գործունեության արդյունքների առևտրականացման հատուկ կենտրոն: Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը պետք է հետևի Շվեյցարիայի օրինակին՝ բարձրացնելով գիտության և կրթության ֆինանսավորումը՝ երկիրը ավելի գրավիչ դարձնելով գիտությամբ զբաղվելու համար և բարձրացնելով կրթական մակարդակը: Ճիշտ է, Հայաստանը չենք կարող համեմատել Շվեյցարիայի նման զարգացած երկրի հետ՝ կրթությանն ու գիտությանն ուղղված ահռելի միջոցների առումով, այնուամենայնիվ պետք է ընտրել արդյունավետ ուղի: Իսկ կրթության դերի բարձրացման գործում յուրաքանչյուր քաղաքացի պետք է սկսի հենց իրենից՝ քաջ գիտակցելով, որ երբորդ հազարամյակի սկիզբը պահանջում է գիտելիքահենք հասարակություն, իսկ նման հասարակության հիմքը դրվում է հենց սկզբնական կրթությունից, և կրթությունն է հետագայում բարեկեցիկ կյանք ունենալու հիմնական գործոնը:
3. Շվեյցարիայում, Հայաստանի Հանրապետության համեմատ, գործում են հարկային ցածր դրույքաչափեր: Հարկային բարեփոխումների արդյունքում 2020 թվականի հունվարի 1-ից չեղարկվեցին արտոնյալ հարկային ռեժիմներն, ու ներդրվեցին հատուկ «անցումային» կանոններ, կանտոնային մակարդակում նվազեցվեց կորպորացիաների եկամտահարկի դրույքաչափը, ինչպես նաև տեղի ունեցավ արտոնությունների սահմանափակում: Վերջինս պետք է կիրառել նաև Հայաստանի Հանրապետությունում, քանի որ Հայաստանի Հանրապետությունում գործում են բազմաթիվ հարկային արտոնություններ, որոնք, շատ ժամանակ, տրամադրվում են չհիմնավորված: Հար-

կային արտոնությունների նվազեցումը կիսնայի պետական բյուջեի միջոցների որոշակի մասը:

4. Շվեյցարիան այն երկրների շարքին է դասվում, որոնք ինչպես ռեզիդենտների, այնպես էլ ոչ ռեզիդենտների համար նպաստավոր պայմաններ են ստեղծում երկրում գործունեություն ծավալելու համար: Սա Հայաստանի Հանրապետության համար լավ օրինակ է, և պետք է «տեղափոխված» բիզնեսին նախնական հարկային արտոնությունների տրամադրել, ինչպես նաև ոչ ռեզիդենտների համար ավելի գրավիչ պայմաններ ստեղծել՝ դրանով իսկ նպաստելով ոչ ռեզիդենտների ներհոսքին ՀՀ:

1.8. ՖՐԱՆՍԻԱՅԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԵՐԵԼՔԻ ՈՒՂԻՆ. ԱԳՐԱՐԱՅԻՆ ՈԼՈՐՏԻ ՄՈՂԵԼԸ

Ֆրանսիայի ագրարային ոլորտի ուսումնասիրությունները հիմք են տալիս կատարելու ստորև բերվող կիրառական առաջարկությունները, որոնց գործարկումը Հայաստանում կարող է նպաստել տնտեսության արագատեմպ զարգացմանը:

1. Հետպատերազմյան Ֆրանսիայի տնտեսությունը որդեգրեց դիրիժիզմի քաղաքականությունը, որը իրենից ներկայացնում է պետության կողմից տնտեսության կառավարման գործում ակտիվ միջամտության քաղաքականություն: Այս մոդելը թույլ տվեց երկրին ոչ միայն վերականգնել պատերազմից տուժած տնտեսությունը, այլև տպավորիչ հաջողությունների հասնել տնտեսության տարբեր ոլորտներում: Հաշվի առնելով Հայաստանի տնտեսական ներկա վիճակը՝ վերոնշյալ քաղաքականության ներդրումը Հայաստանում նույնպես կարող է բերել դրական տեղաշարժերի:
2. Ֆրանսիան պետական մակարդակով հատուկ ուշադրություն է դարձնում երկրի համար ռազմավարական նշանակություն ունեցող ճյուղերի զարգացմանը: Դրա վաղ օրինակը 2015 թվականին Ֆրանսիայի գյուղատնտեսության նախարարության պատվերով մշակված ռազմավարական պլանն է, որը կոչվում է «Գյուղատնտեսություն-նորարարություն 2025»: Վերջինս ընդգրկում հայեցակարգ է և վերաբերում է ագրարային ոլորտի զարգացմանը՝ անդրադառնալով այնպիսի արդիական հարցերի, ինչպիսիք են կլիմայի փոփոխությունները, հողի բերրիության խնդիրը, նանոտեխնոլոգիաների կիրառումը գյուղատնտեսության մեջ և այլն: Ռազմավարական ծրագրի մշակման համար կատարվել են ծավալուն հետազոտություններ, որոնց ժամանակ կազմակերպվել են հանդիպումներ, քննարկումներ գյուղաօրտի մասնագետների, գիտաշխատողների, բիզնեսի ոլորտի ներկայացուցիչների, տեղական կառավարման մարմինների, ֆերմերների հետ և այլն: Արդյունքում ծրագրում առանձնացվել են 30 միջոցառումներ, որոնք էլ իրենց հերթին մասնատվել են հարյուրավոր գործողությունների: Վերը նշված միջոցառումները ներառվում են 3 հիմնական խմբերում: Առաջին խմբում միջոցառումներ են, որոնց գործարկումը կապահովի ագրարային արտադրության մասնակցու-

թյունը կլիմայի փոփոխությունների դեմ պայքարին: Երկրորդ խմբի միջոցառումներն ուղղված են գյուղատնտեսությունում նոր տեխնոլոգիաների զարգացմանը: Երրորդ խմբում են այն միջոցառումները, որոնք կմիավորեն գյուղատնտեսական հետազոտությունների, փորձերի և զարգացման բոլոր շահագրգիռ կողմերին՝ ոլորտի մրցունակությունը խթանելու նպատակով: Հաշվի առնելով ՀՀ ներկայիս տնտեսական վիճակը, առկա խնդիրները, պատերազմի հետևանքները և երկրի առջև ծառացած պարենային անվտանգության խնդիրները՝ առաջարկում ենք նմանատիպ պլանի մշակումը և կիրառումը ՀՀ գյուղատնտեսության ճյուղի համար: Մասնավորապես՝ առաջարկում ենք Ֆրանսիայի ռազմավարական պլանից վերցնել հետևյալ կետերը.

- կանխատեսել կլիմայի հնարավոր փոփոխությունները և հարմարվել դրանց, զարգացնել և խթանել ջրային ռեսուրսների ինտեգրացված կառավարումը,
 - գյուղատնտեսության համար ստեղծել ագրոօդերևութաբանական պորտալ՝ կանխատեսելով կլիմայի հնարավոր փոփոխությունները,
 - ոլորտի համար մշակել հիվանդությունների և վնասատուների արագ ախտորոշման գործիքակազմ,
 - նպաստել ՀՀ սպիտակուցային ինքնաբավության ապահովմանը,
 - հզորացնել ուսուցման, գյուղաշկայության և խորհրդատվության համակարգերը անհրաժեշտ ունակություններով և գիտելիքներով,
 - բացահայտել գյուղատնտեսության ֆինանսավորման նոր աղբյուրներ,
 - տիրապետել նոր կենսատեխնոլոգիաների,
 - կազմակերպել հետազոտություններ գյուղատնտեսությունում թվային տեխնոլոգիաների օգտագործման վերաբերյալ:
3. Ֆրանսիայում լայն տարածում ունի արտադրության վարման խմբային ձևը: Դրանց մեջ ամենակարևոր տեղը զբաղեցնում են կոոպերատիվները: Կոոպերատիվները գործում են արտադրության բոլոր ոլորտներում: Գինեգործության մեջ դրանք ապահովում են արտադրության մինչև 50 %-ը, բանջարեղենի պահածոների 30 %-ը, մսի առևտրի 25 %-ը, կաթնամթերքի ավելի քան 40 %-ը: Գինեգործական կոոպերատիվները Ֆրանսիայի ակոնոլային խմիչքների արտադրության բնագավառում ունեն երկարատև պատմություն: Խաղողագործության և գինեգործության ճյուղերը հանդիսանում են ՀՀ և Ֆրանսիայի տնտեսական ընդհանրություններից մեկը: ՀՀ-ն ևս աչքի է ընկնում զարգացած գինեգործությամբ և զարգացող խաղողագործությամբ: Հաշվի առնելով առկա ընդհանրությունները և ՀՀ խաղողագործության և գինեգործության ոլորտներում առկա խնդիրները՝ առաջարկում ենք կիրառել Ֆրանսիայի փորձը: Մասնավորապես՝ առաջարկում ենք ՀՀ-ում գինեգործական կոոպերատիվների մոդելի կիրառումը: Այս մոդելի դեպքում կոոպերատիվի անդամ հանդիսացող ֆերմերները իրենց խաղողը մատակարարում են կոոպերատիվին, որն էլ ֆերմերների անունից արտադրում է գինի կամ գինեհումք և վաճառում է այն: Կոոպերատիվի և իր անդամների միջև խա-

դողի մթերման պայմանագիր չի կնքվում: Եվ՝ խաղողը, և՛ դրանից ստացվող արտադրանքը հանդիսանում են ֆերմերների սեփականությունը՝ մինչև վաճառվելը: Այս առաջարկության կիրառումը կբերի մի շարք խնդիրների լուծման: ՀՀ-ում արտադրվող խաղողի գերակշիռ մասը վերամշակող կազմակերպությունների կողմից մթերվում է համեմատաբար ցածր գներով, ինչը բացասաբար է անդրադառնում խաղող արտադրող ֆերմերների եկամուտների վրա: Բացի այդ, առանձին տարիների համախառն բերքի կտրուկ ավելացումը առաջացնում է խնդիրներ, քանի որ առկա մթերող կազմակերպությունների արտադրական հզորությունները չեն բավարարում եղած ողջ խաղողը մթերելու համար: Նման պարագայում խաղող արտադրող ֆերմերների կողմից գինեգործական կոոպերատիվների ստեղծումը թույլ կտա լուծել խաղողի մթերման խնդիրները, միաժամանակ ավելացնել ստացվող եկամուտները: Այս տնտեսական միջոցառումը կնպաստի գյուղական տարածքներում գործազրկության նվազմանը, ֆերմերների արտադրանքի իրացման խնդրի լուծմանը և ֆերմերների եկամուտների ավելացմանը:

4. Հայտնի է, որ ագրարային ոլորտը համարվում է ամենառիսկայիններից մեկը: Ուսումնասիրությունները վկայում են, որ բնական և տարերային աղետների հետևանքով գյուղատնտեսությանը պատճառվել է զգալի վնաս: ՀՀ գյուղատնտեսական մշակաբույսերի և արոտավայրերում պահվող անասունների կորուստներից առաջացող վնասը փոխհատուցելու նպատակով առաջարկվում է հիմնել բնական աղետի ֆոնդ:
5. Հաշվի առնելով երկրում գյուղացիների հիմնականում ցածր վճարունակ լինելը, ինչպես նաև ապահովագրողների և ապահովադիրների միջև փոխադարձ վստահության պակասը՝ առաջարկվել է օրենսդրության կատարելագործում՝ կարևորելով պետական աջակցության դերի ուժեղացումը:

1.9. ՌՈՒՄԻՆԻԱՅԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄՆԵՐԸ

Ուսումնասիրությունների ընթացքում արվել են կիրառական առաջարկություններ, որոնք հնարավոր է գործարկել ՀՀ տնտեսական բարեփոխումների ընթացքում:

Ռումինիայում շարունակում են չլուծված մնալ ամենակարևոր խնդիրները. թերզարգացած է տնտեսությունը, որը բնութագրվում է ցածր մրցունակությամբ և անբավարար ֆինանսավորմամբ, աղքատության ու կոռուպցիայի բարձր մակարդակով և դատախիզական համակարգի թերի բարեփոխումներով: ԵՄ անդամակցությունը և ելքի ռեժիմի ազատականացումը հնարավորություն տվեցին մեղմել աշխատաշուկայի լարվածությունը: ԵՄ միջոցների ձեռքբերման բարդ վարչական ընթացակարգը, ծրագրերի լրացուցիչ ֆինանսավորման համար սեփական միջոցների բացակայությունը, փողի նպատակային ծախսման նկատմամբ վերահսկողության մեխանիզմի բացակայությունը և ծրագրի նախապատրաստման ցածր մակարդակը խոչընդոտեց ԵՄ հատկացված միջոցների հասանելիությանը:

Չնայած տնտեսական աճին՝ տարածաշրջանն արդեն հայտնվել է կամ շուտով կհայտնվի այսպես կոչված «միջին եկամտի թակարդում»։ Ռումինիայի քաղաքացիները հասնում են որոշակի բարգավաճման և խրվում դրա մեջ՝ չկարողանալով էլ ավելի մեծացնել իրենց եկամուտները։ Վերջինս տեղի է ունենում, եթե պետությունը չի փնտրում տնտեսական աճի նոր ուղիներ, դադարեցնում է աշխատաշուկայի բարեփոխումները, չի ներդնում կրթություն և նորագույն տեխնոլոգիաներ և չի կիրառում օրենքի գերակայություն։ Նման ծուղակը նույնիսկ ավելի վատ է, քան ճգնաժամի հետևանքով անկումը, և պահանջում է բավականին նրբանկատություն քաղաքական գործիչներից։

1.10. ՆՈՐՎԵԳԻԱՅԻ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ

Կատարված ուսումնասիրությունները հիմք են տալիս անելու հետևյալ առաջարկությունները, որոնք կիրառելի կարող են լինել Հայաստանում։

1. Նորվեգիայի բոլոր բնական ռեսուրսները պետական սեփականություն են։ Պետությունը շնորհում է հանքարդյունաբերության ժամանակավոր արտոնագրեր։ Նրան են պատկանում նաև ամենամեծ բաժնետոմսերը հետևյալ ոլորտներում՝ նավթի և գազի արտադրություն, հիդրոէներգետիկա, բանկային գործունեություն, հեռահաղորդակցություն, ինչը կարող է ուսանելի և կիրառելի լինել նաև Հայաստանում։
2. Արտասահմանյան ներդրողների համար Նորվեգիայի գրավչության մեջ կարևոր դեր են խաղացել նրա քաղաքական կայունությունը և պետական տնտեսական քաղաքականության թափանցիկությունը, ինչը կարևոր գործոն կարող է հանդիսանալ նաև ՀՀ-ի համար ներդրողներ ունենալու առումով։
3. Նորվեգիայում էլեկտրաէներգիայի 99 %-ը արտադրվում է ոչ թե ջերմա-էլեկտրակայաններում, այլ հիդրոէլեկտրակայաններում, որոնք աշխատում են գրեթե ինքնավար։ Հիդրոէլեկտրակայանները ոչ միայն մշտական եկամուտ են բերում, այլև դառնում են գյուղերի տնտեսությունների համար կենսունակության պահպանման գործոն։ Հայաստանում այս ցուցանիշը կազմում է ավելի քան 30 տոկոս։ Անհրաժեշտ է վերանայել ՀՀ-ում գոյություն ունեցող փոքր հէկերի արդի վիճակը, երբ ջրային ռեսուրսները օգտագործվում են հաշվի չառնելով բազմաթիվ գործոններ։
4. Առաջարկվում է տեխնիկական բուհերում ունենալ «Այլընտրանքային էներգետիկա» մասնագիտություն, որը հնարավորություն կտա կադրեր պատրաստելու բնագավառը գրագետ կառավարելու համար։
5. Առաջարկվում է ստեղծել պետության մասնակցությամբ խառը տիպի ընկերություններ և զարգացնել բաժնետիրական ընկերությունները։ «Շնող» և «Լոռի բերդ» հէկերի նախագծման և կառուցման պարագայում տարեկան կարող է արտադրվել ավելի քան 500 միլիոն կվտժ էլեկտրակաէներգիա։ Նպատակին կարող ենք հասնել պետության մասնակցությամբ բաժնետիրական ընկերություններ ունենալու դեպքում։

2. ԱՍԻԱԿԱՆ - ԽԱՂԱՂՕՎԿԻԱՆՈՍՅԱՆ ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԻ ԵՐԿՐՆԵՐ

2.1. ԹԱՅՎԱՆԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԴԱՍԵՐԸ

Թայվանի տնտեսական քաղաքականության կարևորագույն դասերն են.

1. ռազմական դրության պահպանմանը զուգահեռ տնտեսության առաջանցիկ աճի ապահովումը,
2. տնտեսության զարգացումը՝ հիմնված սովետական կրթական համակարգի արդիականացված մոդելի վրա,
3. գիտության և նորարարությունների դերի արդյունավետ զուգակցումը:

Ամփոփելով Թայվանի տնտեսության զարգացման վերլուծությունը՝ կարող ենք առաջարկել ՀՀ տնտեսության զարգացման նոր մոդել՝ հիմնված 6 հենա-սյուների վրա՝ 1. կրթության բարեփոխումներ, 2. գիտության արդյունավետ կառավարում, 3. տնտեսության ճյուղային զարգացման դիվերսիֆիկացիա, 4. նորարարական տնտեսության զարգացում, 5. արտահանման խթանման քաղաքականության իրականացում, 6. ներդրումների ներգրավման խրախուսում:

Կրթական բարեփոխումներ

Թեպետ արդի ժամանակահատվածում մենք զգալիորեն հեռացել ենք նախկին ավանդական կրթական համակարգից, այդուհանդերձ Թայվանի փորձը ցույց է տալիս, որ Թայվանում կրթության ոլորտի հաջողությունները թաքնված են հենց սովետական կրթական համակարգի մոդելով ոլորտի կառավարման մեջ: Սա, ըստ էության, Թայվանի ամենակարևոր դասերից մեկն է՝ նախկին սովետական երկրներին, մասնավորապես՝ Հայաստանին, որոնք սովետական հաջողված փորձը պահպանելու և այն արդիականացնելու փոխարեն գնացին այն քանդելու և նոր արհեստական մոդելի ներդրման ճանապարհով: Այս ամենի արդյունքում արդեն 2021 թ. բուհերի դիմորդների գրեթե կեսը մայրենի լեզվի քննության նվազագույն շեմը չի հաղթահարել: Երևույթի շարունակականության պարագայում բավական մոտ ապագայում մենք կունենանք ցավալի պատկեր: Ուստի օր առաջ պետք է սկսվեն կրթական ոլորտի բարեփոխումները, որոնց արդյունքները հնարավոր կլինի տեսնել մոտ ապագայում: Այս տեսանկյունից բարեփոխումներ անհրաժեշտ են ոչ միայն կրթական ծրագրերի, այլև ոլորտի կառավարման մոդելի համատեքստում: Ներկայում կրթական հաստատությունը ֆինանսավորվում է աշակերտի/ուսանողի թվաքանակի հիման վրա, ուստի այդ թվաքանակի նվազումը (անբավարար գիտելիքներ ունեցող աշակերտի/ուսանողի հեռացումը) ազդում է կրթական հաստատության, այդ թվում և՛ գնահատող ուսուցչի/դասախոսի առանց այդ էլ ցածր ֆինանսավորման վրա: Ուստի գնահատողը կաշկանդված է այս մեխանիզմով: Այս խնդրի լուծման նպատակով առաջարկում ենք ՀՀ-ում տեղայնացնել Թայվանի փորձը, որն, ըստ էության, սովետական մոդելի արդիականացված տարբերակն է: Ըստ այդմ՝ կրթական հաստատության ֆինանսավորումը պետք է կապակցված լինի սովորողների թվին, սակայն չնվազի նրանց նվազման պարագայում: Բացի այդ, առաջարկում

ենք հանրապետական և այլ մրցույթներում և օլիմպիադաներում հաղթող աշակերտի/ուսանողի կրթական հաստատությանը տրամադրել լրացուցիչ ֆինանսավորում՝ որպես խրախուսում:

Հաջորդ համակարգային բարեփոխումը կրթական ոլորտում պետք է հանդիսանա աշակերտական նստարանից նորարարական մտածելակերպի ներդրումը: Այս խնդրի լավագույն լուծումը «Արմաթ» կամ նմանատիպ այլ ինժեներական լաբորատորիաների ցանցի ներդրումն է հանրակրթական համակարգում և ողջ հանրապետության տարածքում:

Կա մեկ այլ կարևոր խնդիր ևս, որ դեռևս լուծում չի ստացել Հայաստանի անկախության երեսնամյա ժամանակահատվածում: Ամեն տարի պետության կողմից բուհական համակարգում ներկայացվում է բոլոր մասնագիտությունների գծով ընդունելության պետպատվերով տեղերի որոշակի քանակ, որը, սակայն, չունի որևէ հիմնավորում: Աշխարհի բազմաթիվ երկրներ, այդ թվում և Թայվանը, ներկայում իրականացնում են մասնագետների պահանջարկի գնահատում գալիք 5-10 տարիների կտրվածքով, որի հիման վրա էլ բաշխում են բուհական և միջին մասնագիտական կրթության համակարգում պետական պատվերով տարբեր մասնագիտություններին հատկացվող տեղերի քանակը: Թայվանում մասնագիտական պահանջարկի գնահատման համար հիմք են հանդիսանում պետության կողմից առաջիկա տարիների համար պլանավորվող թիրախային քաղաքականությունը և կազմակերպությունների շրջանում իրականացված հարցումները: Թերևս այս մոդելը անհրաժեշտ է ներդնել նաև Հայաստանում՝ հաշվարկելով յուրաքանչյուր ոլորտի մասնագետների պահանջարկը և հիմնավորելով, թե այդ մասնագետներից որոնց համար է հարկավոր մշակել կամ արդիականացնել կրթական ծրագրերը և, որոնց պարագայում առավել շահավետ կլինի կազմակերպել վերապատրաստման դասընթացներ:

Բարեփոխումներ գիտության կառավարման ոլորտում

Թեպետ ներկայումս ՀՀ-ում նախատեսվում է գիտության ֆինանսավորման որոշակի աճ, այդուհանդերձ նախ՝ այն բավարար չէ որակյալ գիտություն ունենալու համար, և բացի այդ, հիպոթետիկ՝ որևէ ցուցանիշի վրա չհիմնված ֆինանսավորման ավելացումը չի կարող հուսալի տնտեսական աճի հիմք հանդիսանալ: Այս տեսանկյունից հիմնվելով Թայվանի փորձի վրա՝ կարող ենք առաջարկել կապակցել գիտությանը տրամադրվող ֆինանսավորումը ՀՆԱ-ի հետ՝ ֆիքսելով ՀՆԱ-ի որոշակի տոկոս (Թայվանում զարգացման սկզբնական փուլում ՀՆԱ-ի 3 տոկոսն էր):

Թայվանում 1960-1980-ականներին տնտեսական թռիչքաձև աճին նպաստած գործոններից մեկն էլ գիտության կարևորության գիտակցումն է եղել: Դեռևս այս փուլում պետությունը ակտիվորեն համագործակցել է գիտական համայնքի հետ: Կարծում ենք, որ Հայաստանում գիտություն-պետություն խզված կապն էլ հանդիսանում է մինչ օրս տնտեսական աճի ոչ արդյունավետ մոդելների ընտրության պատճառներից մեկը: Այս կապի վերականգնումը կարող է օր առաջ ՀՀ տնտեսությունը ուղղորդել դեպի երկարաժամկետ կայուն աճ: Այս տեսանկյունից Թայվանի օրինակով կարող ենք առաջարկել ՀՀ գիտահետազո-

տական կազմակերպությունների ֆինանսավորումը տրամադրել պետական պատվերի հիման վրա: Յուրաքանչյուր նախարարություն պետք է աշխատի իր ոլորտի գիտահետազոտական կազմակերպությունների հետ՝ ապահովելով նախարարության կողմից կատարվող վերլուծությունների, մշակումների և կանխատեսումների գիտական հիմքը: Այսպիսով՝ նախ գիտահետազոտական ինստիտուտները պարտավորված կլինեն իրականացնել պետությանն անհրաժեշտ գիտական մշակումներ և ապահովել գիտության վրա ծախսված գումարների ետգնում, և, բացի այդ, նախարարությունները կկարողանան իրենց կողմից մշակվող ռազմավարական ծրագրերի հիմքում ունենալ գիտական հիմնավորումներ: Ընդ որում՝ ֆինանսական տեսանկյունից այստեղ կարող ենք առաջարկել 2 տարբերակ. նախ՝ պետությունը կարող է բազային թեմաներից բացի լրացուցիչ ֆինանսավորում տրամադրել կոնկրետ գիտական կազմակերպությանը իր կողմից արդիական համարվող թեմայի կատարման համար: Եվ բացի այդ, եթե վերլուծությունն իրականացվել է որևէ ոլորտի զարգացման նպատակով, ապա դրա հաջող իրականացումից հետո տվյալ ոլորտի զարգացման ցուցանիշ հանդիսացող (օրինակ՝ արտադրության, արտահանման, ավելացված արժեքի աճ և այլն) չափանիշի որոշակի տոկոսը տրամադրվի այդ զարգացման ծրագիրը մշակած գիտահետազոտական կազմակերպությանը:

Թայվանի փորձը ցույց է տալիս, որ գիտությունը կարող է զգալիորեն նպաստել տնտեսական աճին, եթե գիտական արդյունքները հիմնականում կիրառելի լինեն տնտեսությունում: Անկախության ողջ շրջանում Հայաստանում պաշտպանվել են բազմաթիվ ատենախոսություններ, ինչպես նաև իրականացվել են տարբեր գիտական վերլուծություններ, բայց և այնպես դրանց չնչին մասն է կիրառություն գտել իրական կյանքում: Սա ևս մեկ անգամ ապացուցում է գիտություն-պետություն խզված կապի առկայությունը:

Անհրաժեշտ է ստեղծել բազային և գրանտային հիմունքներով իրականացվող գիտահետազոտական աշխատանքների արդյունքների կիրառելիությունը տնտեսությունում ստուգող խորհուրդ, որի մշտադիտարկման արդյունքների հիման վրա էլ կգնահատվի տվյալ վերլուծությունն իրականացրած գիտական խմբի հետագա ֆինանսավորման նպատակահարմարությունը: Այս սկզբունքից կարող են բացառություն կազմել միայն Հայաստանում նոր զարգացող գիտական մշակումների ոլորտները, որոնց հարակից տնտեսության ճյուղերը ՀՀ-ում դեռևս կա՛մ զարգացած չեն, կա՛մ դեռ գոյություն չունեն, որպեսզի կարողանան կիրառել ոլորտի գիտական նվաճումները: Այս պարագայում որպես գիտական արդյունք կդիտարկվի պատենտավորման ենթակա գիտական վերլուծության արդյունքի ստեղծումը:

Տնտեսության ոլորտների դիվերսիֆիկացիա

Այստեղ թերևս անշեղորեն պետք է հետևել Թայվանի զարգացման օրինակին, երբ սկզբնական շրջանում բնակչության պարենային ապահովման խնդիրը լուծելու համար զարկ տրվեց գյուղատնտեսության զարգացմանը, և հիմնականում ֆինանսավորվում էին գիտական այն ուղղությունները, որոնք նպաստում էին այս ոլորտի առաջանցիկ աճին: Դրան զուգահեռ աստիճանաբար զարգաց-

վեց աշխատատար արդյունաբերությունը, որից հետո անցում կատարվեց կապիտալատար և գիտատար արդյունաբերությունների զարգացմանը: Թերևս Հայաստանում ևս թեթև (մասնավորապես՝ տեքստիլ և սննդի) և ծանր (հատկապես ռազմարդյունաբերության զարգացումը, ինչպես Թայվանում) արդյունաբերությունների զարգացումը ներկայում դառնում է ժամանակի հրամայական: Թեթև արդյունաբերության զարգացման համար ֆինանսավորման լավագույն աղբյուր կարող է հանդիսանալ ՄԱԿ-ի զարգացման ծրագրերով ստացվող ֆինանսների արդյունավետ կառավարումը, իսկ ռազմարդյունաբերության զարգացումը պետք է հիմնված լինի միայն պետական ֆինանսավորման վրա՝ հիմք ընդունելով ոլորտի գաղտնիությունը:

Նորարարական տնտեսության զարգացում

Թայվանի տնտեսության օրինակով նորարարական մոդելի ներդրմանն ուղղված որոշակի առաջարկներ արդեն իսկ ներկայացրել ենք կրթական բարեփոխումների ներքո: Այդուհանդերձ, բացի կրթական ոլորտում նորարարության տարր ներմուծելուց, Թայվանի օրինակով Հայաստանում անհրաժեշտ է զարգացնել նաև տեխնոլոգիաների մոդելը՝ դրանցում գրանցվելու և տրամադրվող բոլոր արտոնություններից օգտվելու առաջնությունը տալով այն կազմակերպություններին, որոնց առաջարկած տեխնոլոգիաներն արդեն իսկ անցել են մշակումների և փորձարկումների փուլը:

Արտահանման խթանման քաղաքականության

Բազմաթիվ երկրներ արտահանման խրախուսման կազմակերպություններ ստեղծել են որպես իրենց արտահանման ազգային ռազմավարությունների մի անհրաժեշտ ու անբաժանելի մաս: Դրանց նպատակը հիմնականում պոտենցիալ արտահանողներին օժանդակելն է՝ իրենց ապրանքների համար շուկաներ գտնելու, ինչպես նաև միջազգային շուկայում պահանջարկ վայելող ապրանքների վերաբերյալ անհրաժեշտ տեղեկատվություն տրամադրելու միջոցով: Թայվանի փորձը վկայում է, որ ՀՀ արտահանման խրախուսման կազմակերպության գործունեությունը պետք է պարունակի հետևյալ գործառույթները. երկրի իմիջի կառուցում և երկրի բրենդի ստեղծում, արտահանմանն աջակցության համար տեխնիկական աջակցության տրամադրում, անհրաժեշտ տեղեկատվությամբ ապահովում, արտահանման խթանման նպատակով ինչպես երկրի ներսում, այնպես էլ արտերկրում գործող կազմակերպությունների գործունեության համակարգում, մարքեթինգային ծառայություններ, շուկայական հետազոտություններ և հրապարակումներ:

Ներդրումների ներգրավման խրախուսում

Ներդրումային միջավայրի բարելավման տեսանկյունից նախ և առաջ պետք է կարևորվի ներդրումների ներգրավման ռազմավարության մշակումը: Դրա բացակայությունն է հիմնական պատճառը, որ մինչ օրս ՀՀ-ում ներդրումների ներհոսքը կրում է տարերային և պատահական բնույթ, չունի որևէ հեռանկարային ուղղորդվածություն, չի տալիս ներդրողին որևէ պատկեր ՀՀ տնտեսության հեռանկարային զարգացումների տեսանկյունից: Ռազմավարության թիրախները պետք է լինեն ներդրողի համար կանխատեսելիության ապահովումը,

ՀՀ ներդրումային միջավայրի առավելությունների շեշտադրումը և թերությունների շտկման ուղիների առաջադրումը:

Թայվանի ներդրումային հարթակը լավագույններից է աշխարհում: Համաձայն մոդելով մեր կողմից առաջարկվում է ստեղծել ներդրումային առցանց հարթակ, որտեղ կհանդիպեն ներդրման կարիք և ներդրման հնարավորություն ունեցող տնտեսական սուբյեկտները:

Թայվանի օրինակով առաջարկում ենք ներդնել օտարերկրյա գործարարների հարցերին պատասխանող, ինչպես նաև օտարերկրյա գործարարների և պետական մարմինների միջև առաջացող խնդրահարույց իրավիճակների լուծմամբ զբաղվող «1 պատուհանի սկզբունք»՝ իր պաշտոնական կայքէջով, ինչպես նաև դրան կից էջերով linkedin և facebook սոցիալական հարթակներում:

2.2. ԻՐԱՆԻ ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏԸ ՏՆՏԵՍԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ

Կատարված ուսումնասիրությունները թույլ են տալիս կատարել ստորև բերվող 3 կիրառական առաջարկությունները, որոնք հնարավոր է գործարկել նաև Հայաստանում:

- 1) Կրթական ու գիտահետազոտական բոլոր կազմակերպությունները փոխադրել մեկ միասնական մարմնի ենթակայության ներքո՝ ստեղծելով ոլորտին առնչվող վիճակագրական տվյալների հավաքագրմամբ ու մշակմամբ զբաղվող ստորաբաժանում:
- 2) Մշակել համապատասխան օրենսդրական կարգավորումներ, համաձայն որոնց՝ ՀՀ-ում գործող համալսարանները նույնպես դիտարկվեն որպես գիտական գործունեություն ծավալող կարևորագույն օղակներ՝ պարտավորված լինելով իրականացնել գիտահետազոտական գործունեություն, որոնց արդյունքները կլինեն չափելի ու հիմք կհանդիսանան երկրի տնտեսական զարգացման հեռանկարային ծրագրերի մշակման համար:
- 3) Մշակել ու ներդնել նորարարական ենթակառուցվածքներ, որոնք կապահովեն գիտահետազոտական կենտրոնների ու տնտեսության իրական հատվածի միջև կապը, կնպաստեն գիտական արդյունքների առևտրայնացմանն ու համապատասխան ոլորտներում դրանց գործարկմանը:

2.3. ՖԻԼԻՊԻՆՆԵՐԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՈՒՂԻՆ

Հողվածում կատարված ուսումնասիրությունները թույլ են տալիս կատարել ստորև բերվող 3 կիրառական առաջարկությունները՝ հիմք ընդունելով Ֆիլիպինների փորձը և ՀՀ տնտեսության յուրահատկությունները:

1. Հիմք ընդունելով ՀՀ-ում մշակող արդյունաբերության և ծառայությունների համապատասխան մասնաբաժինները ՀՆԱ-ի կառուցվածքում, ինչպես նաև ՀՀ-ում ներառական տնտեսական աճ ապահովելու անհրաժեշտությունը՝ տնտեսական քաղաքականության առաջնահերթությունը պետք է լինի մշակող արդյու-

նաբերություն/ՀՆԱ հարաբերակցությունը առնվազն 15 %-ի վրա պահպանելը՝ ծառայությունների ճյուղի աճին գուզրնթաց:

2. Հիմք ընդունելով ծառայություններ/ՀՆԱ հարաբերակցությունը ՀՀ-ում՝ առաջարկվում է ստեղծել աշխատանքային խումբ (տարբեր ոլորտների մասնագետներից և ՀՀ կառավարության ներկայացուցիչներից բաղկացած), ինչպես նաև կառավարությանն առընթեր ծառայությունների խորհուրդ, որը կհամակարգի աշխատանքային խմբի աշխատանքները: Խումբը պատասխանատու կլինի ենթաոլորտային արտոնությունների և բարենպաստ պայմանների բացահայտման համար, որոնք կներգրավեն ներդրողների հատկապես SS և S2S-ների հիման վրա ծառայությունների ոլորտներ՝ գործնական գործընթացների արտապատվիրում (տվյալների անալիտիկա և այլն), ինչպես նաև բժշկական զբոսաշրջություն և այլն: Խումբը նաև պատասխանատու կլինի ենթաոլորտների կտրվածքով զարգացման և արտահանման խրախուսման ռազմավարությունների մշակման համար՝ համապատասխան պետական գերատեսչության հետ համատեղ:

3. Ներկա փուլում այլ գործնական ծառայությունների ենթաոլորտներից առաջնայնություն տալ տվյալների անալիտիկային և նպաստել այդ ենթաոլորտ ներդրումների ներգրավմանը՝ հետևյալ քայլերի հաջորդականությամբ պայմանավորված՝

Կարճաժամկետ հատված՝

- Գործընկեր համալսարանների ընտրություն (ներառյալ մարզային) և դրանց հետ համատեղ դասընթացների կազմակերպում ուսանողների համար՝ ներառելով նաև տնտեսագիտություն մասնագիտությամբ սովորողներին և այլն:
- Համապատասխան ենթակառուցվածքների ապահովման նպատակով հատկապես մարզային քաղաքներում սահմանել SS պարկին վերագրվող նվազագույն տարածքային շեն, ինչը հնարավորություն կտա նորակառույցներում առանձին հարկերի հանդես գալ որպես SS պարկեր, և դրանց վրա կտարածվեն այդ գոտիներում գործող ընկերությունների համար նախատեսված արտոնությունները: Սա նաև կխրախուսի շինարարության ոլորտի աճը մարզերում:
- Սահմանել համապատասխան արտոնություններ Ֆիլիպինների օրինակով:

Կարճաժամկետ-միջնաժամկետ հատված՝

- Մշակված դասընթացների շրջանավարտներից համապատասխան ընկերությունների հիմնում և աջակցություն արտապատվիրման աշխատանքների ներգրավման գործում:
- Համապատասխան աշխատուժի առաջարկի առկայության դեպքում ներգրավել օտարերկրյա ընկերությունների:

Միջնաժամկետ հատված՝

- Այս հաջողված մոդելը տարածել այլ գործնական ծառայությունների ընտրված այլ ենթաոլորտների վրա:

Այլ գործնական ծառայությունների ոլորտի աճի դինամիկան տեսնելու նպատակով առաջարկվում է, որ ՀՀ ՎԿ-ն ոլորտի արտահանման վիճակագրությունը հրապարակի ավելի մանրամասն բացվածքով:

3. ԱՄԵՐԻԿԱՆ ԵՎ ԱՅԼ ՏԱՐԱԾԱՇՐՁԱՆՆԵՐԻ ԵՐԿՐՆԵՐ

3.1. ԲՐԱԶԻԼԻԱ. ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՆՈՐՈԳՈՒԹՅԱՆ ՀԵՏԱԳԻԾԸ

Կատարված ուսումնասիրությունների հիման վրա ՀՀ-ի համար առաջարկվում է.

1. Բրազիլիայի օրինակով ուշադրություն դարձնել ագրարային ոլորտին և այն զարգացնելու համար ստեղծել նորարարական տեխնոլոգիաների ներդրման կառուցակարգեր, սակայն քանի որ այս տեխնոլոգիաները կապիտալատար են, և ՀՀ ֆերմերների շրջանում ակնհայտ է ֆինանսավորման աղբյուրների բացակայություն, ապա այս պարագայում Բրազիլիայի օրինակով մեծ դերակատարում պետք է ունենա պետությունը: Արդյունքում մենք կարող ենք ընդլայնել արտահանման ծավալները, ինչն անվերապահորեն ցանկացած երկրի տնտեսության զարգացման համար հսկայական կարևորություն ունի, քանի որ ուղղակի կերպով կապված է ՀՆԱ-ի աճի հետ, ինչպես նաև բարելավել պարենային հաշվեկշիռը, մասնավորապես՝ ինքնաբավության մակարդակը:
2. Բրազիլիայի օրինակով հարկ է ուշադրություն դարձնել սոցիալական ծրագրերի առաջնահերթությանը, քանի որ մեր այս փոքր երկրի համար աղքատության մակարդակը բավականին բարձր է. 2019 թ. աղքատության մակարդակը եղել է 43,8 %, որից ծայրահեղ աղքատ է 1,4 %-ը¹:

Բրազիլիայում ձեռնարկությունների նորարարական ներուժը ճանաչվում է որպես գերակայություն գիտության և տեխնոլոգիայի զարգացման մեջ: Սա նույնպես ուսանելի է ՀՀ-ի համար, քանի որ զարկ տալով գիտության և տեխնոլոգիայի զարգացմանը՝ կարող ենք զարգացնել վերամշակող արդյունաբերությունը, հատկապես սարքավորումների առումով, և տեղում արտադրել մեքենա-սարքավորումներ, ինչո՞ւ չէ, նաև ռազմական տեխնիկա, որը շատ կարևոր է մեզ նման պատերազմական վիճակում գտնվող երկրի համար:

3.2. ԱՐԳԵՆՏԻՆԱՅԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՌԱՋՆԹԱՅԸ. ՎԵՐԵԼՔՆԵՐԻ ՈՒ ՎԱՅՐԷՋՔՆԵՐԻ ՈՒՂԻՆ

Ելնելով հոդվածում կատարված ուսումնասիրություններից՝ Հայաստանի գյուղատնտեսության զարգացման համար կատարվել են հետևյալ կիրառական առաջարկությունները:

1. Թարմացնել գյուղատնտեսական տեխնիկական բազան, ներմուծել Արգենտինայից բարձրորակ և բարձր արժեք ապահովող հացահատիկային, մաս-

¹ Հայաստանի սոցիալական պատկերը և աղքատությունը, Վիճակագրական-վերլուծական զեկույց, ՀՀ վիճակագրական կոմիտե, Երևան 2020, էջ 31
https://armstat.am/file/article/poverty_2020_a_2..pdf

նավորապես՝ ցորենի սերմացուներ և ցորենի ինքնաբավության մակարդակը բարձրացնել 50 % և ավելի:

2. Հաշվի առնելով Արգենտինայի գյուղատնտեսության եկամտաբերության ցուցանիշի մեջ խոշոր հողատարածքների և կոռպերատիվների դերը՝ առաջարկվում է Հայաստանում ագրոարդյունաբերական ճյուղի եկամտաբերության բարձրացման համար նպաստել կոռպերատիվների ստեղծմանը:
3. Ագրարային խորհրդատվության զարգացման համար ստեղծել օնլայն խորհրդատվական հարթակ, որտեղ գյուղատնտեսությամբ զբաղվողները հնարավորություն կունենան իրենց հարցերը ուղղել մասնագետներին:

3.3. ԿԱՆԱԴԱ. ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԱՆԳՈՒՅՑՆԵՐՈՒՄ

Հոդվածում կատարված ուսումնասիրությունները հիմք են տալիս անելու հետևյալ առաջարկությունները, որոնք կիրառելի կարող են լինել Հայաստանում:

1. Հաշվի առնելով ՀՀ գյուղացիական տնտեսությունների հողակտորների միջին չափը (1.4 հա) և Կանադայում մեկ ֆերմերին բաժին ընկնող միջին հողակտորի չափը (295 հա)՝ միանշանակ անհրաժեշտ է է՛լ ավելի ակտիվ և գործուն քայլեր կատարել հողերի խոշորացման ուղղությամբ: Իհարկե, պետք է հաշվի առնել, որ ՀՀ-ն, ի տարբերություն Կանադայի, տարածքի մեծությամբ դասվում է փոքր պետությունների շարքին, սակայն այստեղ ձևավորվել է շուրջ 340 000 գյուղացիական տնտեսություն, մինչդեռ Կանադայի նման խոշոր երկրում գործում է 200 000-ից էլ քիչ ֆերմեր: ՀՀ-ում միայն գյուղատնտեսական հողերի խոշորացումը կարող է հիմք հանդիսանալ գյուղատնտեսության զարգացման համար:
2. ՀՀ-ում գյուղատնտեսության վարումը պետք է իրականացվի նորագույն տեխնոլոգիաների և նորարարական մեթոդների կիրառմամբ: Հակառակ դեպքում բարդ կլինի խոսել զարգացած գյուղի և գյուղատնտեսության մասին:
3. Ապահովել համապատասխան միջավայր (ենթակառուցվածքներ, իրավաօրենսդրական դաշտ, պետական աջակցության ծրագրեր և այլն), որը կնպաստի գյուղական համայնքներում ոչ գյուղատնտեսական գործունեության տարածմանն ու զարգացմանը:
4. Տարվա մեջ մեկ օր սահմանել և նշել, որպես «Հայաստանի գյուղատնտեսության օր»: Այս միջոցառումը կմոտիվացնի է՛լ ավելի արժևորել գյուղն ու գյուղատնտեսական գործունեությամբ զբաղվող մարդկանց և նրանց աշխատանքը: Այն հնարավորություն կտա ազգաբնակչության շրջանում փոխելու վերաբերմունքը և պատկերացումները ագրարային ոլորտի վերաբերյալ, իսկ գյուղացիական տնտեսությունները կլինեն ավելի գնահատված և մոտիվացված:
5. Գյուղական համայնքներում ստեղծել գործակալություններ, որոնք կնպաստեն նորարարական գաղափարների իրականացմանը և ոչ գյուղատնտեսական գործունեության տարածմանն ու զարգացմանը:

3.4. ԱՎՍՏՐԱԼԻԱՅԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՁՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՆՏԵՏՈՒՑԻՈՆԱԼ ՀԻՄՔԵՐԸ

Կատարված ուսումնասիրությունները հիմք են տալիս անելու հետևյալ առաջարկությունները, որոնք կիրառելի կարող են լինել Հայաստանում.

1. Ավստրալիայում հանքարդյունաբերությունը տնտեսական առաջընթացի կարևոր գործոն է: Այն ճգնաժամային ժամանակահատվածներում օգնել է հաղթահարելու տնտեսական դժվարությունները՝ վերածվելով տնտեսությունը առաջ տանող շոգեքարշի, և նպաստել է հարստության կուտակմանը, հանգեցրել է ուղեկցող և փոխկապակցված ոլորտների զարգացմանը: Հայաստանում նույնպես հանքարդյունաբերությունը կարևոր նշանակություն է ունեցել տնտեսության կառուցվածքում ինչպես նախախորհրդային, այնպես է խորհրդային և հետխորհրդային տարիներին: Սակայն այն չի կարողացել հավասարակշռված զարգանալ՝ հաշվի առնելով բոլոր շահառուների՝ մասնավոր հատվածի, պետության և հանրային շահերը: Պետք է հստակ ամրագրել, որ նման ոլորտի զարգացումը չի կարող շարունակական լինել շահառուներից մեկի առավելապաշտական մոտեցումների դեպքում:
2. Ավստրալիայի տնտեսական պատմության սկզբնավորման պահից գյուղատնտեսությունը կարևորագույն նշանակություն է ունեցել: Այն ուղղված է եղել դեպի արտաքին շուկաներ՝ հանդիսանալով արտաբերության հոսքերի ապահովման կարևորագույն աղբյուր: Հայաստանը ևս շահագործում է գյուղատնտեսական ներուժը և կրկին արտաքին շուկաների կողմնորոշմամբ: Գյուղատնտեսական արտադրանքի արտահանման խթանման և պաշտպանության ավստրալական մոտեցումները կարող են նպաստել հայկական գյուղատնտեսության հետագա զարգացմանը:
3. Ավստրալիան պատմականորեն թե՛ քաղաքականապես և թե՛ տնտեսապես կապված է եղել Մեծ Բրիտանիայի հետ: Դրա հետևանքով Մեծ Բրիտանիայի տնտեսական վայրիվերումները զգալի ազդեցություն են թողել Ավստրալիայի տնտեսության վրա՝ սահմանափակելով տնտեսական քաղաքականության ազատությունը: Նմանապես, Հայաստանի և ԵԱՏՄ-ի և մասնավորապես՝ ՌԴ տնտեսական կապերը և կախվածությունները վճռորոշ են Հայաստանի տնտեսության համար: Այս առումով ուսանելի են Ավստրալիայի՝ տնտեսական կապերի դիվերսիֆիկացման դինամիկ մոտեցումները: Ստեղծված աշխարհաքաղաքական պայմաններում առաջնահերթ նշանակություն ունի արտաքին տնտեսական հարաբերությունների զանազանեցումը առնվազն 3 հավասարակշիռ ուղղություններով:
4. Ինչպես և բազմաթիվ զարգացած երկրներում, Ավստրալիան նույնպես զգալի ջանքեր է գործադրում բնակչության հավելաճի ապահովման ուղղությամբ: Հայաստանի տնտեսական և ազգային անվտանգության առաջիկա տարիների կարևորագույն մարտահրավերը բնակչության թվաքանակի հետագա կրճատումն է: Այս խնդրի լուծման նպատակով հնարավոր է կիրառել ավստրալական մոդելը, ըստ որի՝ պահանջված մասնագիտություններով օտար-

երկրացի ուսանողները սովորելուց հետո հնարավորություն են ստանում աշխատել և ստանալ քաղաքացիություն, ինչը կապահովի որակյալ աշխատուժ և բնակչության աճ:

5. Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո Ավստրալիայի տնտեսության պետական կարգավորման մոտեցումները, մասնավորապես՝ «ամեն ինչ պատերազմի համար» դոկտրինը ուսանելի կարող է լինել պատերազմի մեծ ռիսկեր ունեցող այլ երկրների համար: Վերջին պատերազմը ակնհայտ դարձրեց զինամթերքի արտաքին մատակարարումների անկայունությունը և դրանից բխող հետևանքները:

3.5. ՔԱԹԱՐ. ԱՆՑԱԾ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՌԻԴԻՆ ԵՎ «ԱԶԳԱՅԻՆ-2030» ՏԵՍԼԱԿԱՆԸ

Կատարված ուսումնասիրությունները հիմք են տալիս անելու հետևյալ առաջարկությունները, որոնք կիրառելի կարող են լինել Հայաստանում:

- Հայաստանի Հանրապետությունում ստեղծել Քաթարի բանկային համակարգում օգտագործվող «Սալամ» տեսակի ֆինանսական գործիք, որի էությունը հետևյալն է. «Գործարքի տեսակ, երբ բանկը գնորդի համար ձեռք է բերում որոշակի ապրանք, որը երրորդ անձը վերամշակում կամ օգտագործում է այլ արտադրության մեջ: Պատրաստի ապրանքը բանկը հետագայում վերավաճառում է գնորդին: Գնի մեջ ներառվում է բանկային ծառայությունների դիմաց վճարը: Տվյալ տեսակը հիմնականում օգտագործում են գյուղատնտեսության, սեզոնային աշխատանքների ֆինանսավորման դեպքում»:
- Շինարարությունը ՀՀ-ում զարգանում և ակտիվանում է, որը, հանդիսանալով սեզոնային աշխատանք, պետք է գործի անխափան: Առաջարկվում է ստեղծել «Եղանակային կայաններ և օդի որակի մոնիտորինգի համակարգ և ծառայություններ» (Smart Work Safety Management Solution (Shams)) անվտանգության կառավարման համակարգ, որը շրջակա միջավայրի ճառագայթման սահմանված վտանգավոր փոփոխությունների վերաբերյալ ահազանգեր է տալիս: Ճառագայթման մասին տեղեկատվության հիման վրա կառուցել ավելի գրագետ աշխատանքային գրաֆիկ, որը թույլ կտա կառուցապատողներին խուսափել աշխատանքի հետաձգումից:

3.6. ՌՈՒԱՆԴԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԹՈՒՉՔԱԶԵՎ ԱՃԸ

Հիմք ընդունելով Ռուանդայի տնտեսական զարգացման թոփքաձև աճի փորձը՝ առաջարկվում է Հայաստանում գործարկել ստորև բերվող կիրառական առաջարկությունները:

1. Ապակենտրոնացումը, վստահությունը, օրենքի գերակայությունը ընդլայնելու, մարդու իրավունքներին ու սոցիալական համախմբվածությանը նպաստելու նպատակով պետք է ապահովել խաղաղության, հաշտության, միասնության, անվտանգության մթնոլորտ, իսկ վերջինիս ապահովման համար

անհրաժեշտ կլինի ստեղծել Ազգային միասնության և հաշտեցման հանձնաժողով (ԱՄՀՀ), որը կապահովի պետության կառավարման, խաղաղության, անվտանգության, միասնության և հաշտության միջև կապը՝ որպես կայուն քաղաքատնտեսական միջավայրի հիմք:

2. Անհրաժեշտ է տնտեսության կառավարումը դնել բացառապես ինստիտուցիոնալ հիմքերի վրա՝ տնտեսական և քաղաքական երկարաժամկետ ռազմավարությունների մշակմամբ:
3. Մշակել ՀՀ տնտեսության առաջընթացը ապահովող տեսլական հետևյալ բաղադրամասերով (տե՛ս աղյուսակ 1):

Աղյուսակ 1

Տեսլականի բաղադրիչները և նրա հատվող ոլորտները

<i>Մշակվող տեսլականի բաղադրիչ մասերը</i>	<i>Մշակվող տեսլականի հատման ոլորտները</i>
1. Ուժեղ կառավարություն և ունակ պետություն	4. Գենդերային հավասարություն 5. Շրջակա միջավայրի պահպանում և բնական ռեսուրսների կայուն կառավարում 6. Գիտություն և տեխնոլոգիա, ներառյալ S2S
2. Մարդկային ռեսուրսների զարգացում և գիտելիքահենք տնտեսություն	
3. Մասնավոր հատվածի գերակայությամբ տնտեսություն	
4. Ենթակառուցվածքային զարգացում (տրանսպորտ էներգետիկա, ջուր, հեռահաղորդակցություն, աղբի վերամշակում և այլն)	
5. Արտադրական և շուկայական գյուղատնտեսություն՝ զինված նորարարական տեխնոլոգիաներով	
6. Տարածաշրջանային և միջազգային տնտեսական ինտեգրում	

4. ПРИКЛАДНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ: КЛЮЧИ К ЭКОНОМИЧЕСКОМУ РАЗВИТИЮ УСКОРЕННЫМИ ТЕМПАМИ

Владимир Арутюнян

Тигран Арутюнян

Виктор Захарян

Сергей Двхолян

Роберт Туманян

26.08.2021-05.10.2021

Последовательная и добросовестная реализация практических предложений станет залогом быстрого развития экономик стран.

В сборнике «Ключи к экономическому развитию ускоренными темпами» обобщены практические предложения статей сборника, которые могут быть полезны в любой отрасли экономики. Такой подход - новая культура, впервые примененная в практике публикации сборников научных статей. В любом случае такой подход является первым в практике публикации изданных Институтом 21 сборников научных статей под названием «Современные проблемы социально-экономического развития Республики Армения», который:

- 1) поможет читателям сборника более подробно изучить каждую статью, а также сборник в целом,
- 2) позволит в разных странах различным уровням органам законодательной и исполнительной власти:
 - 2.1. увидеть недостатки и упущения в данной области, устранить их,
 - 2.2. способствовать системному решению проблем в экономиках разных стран.
- Представленные в сборнике научные статьи и, в частности, практические предложения дают возможность систематически решать проблемы, возникшие в экономике, с использованием передового мирового опыта, накопленного в этих областях.
- Сборник является научным справочником для различных структурных подразделений законодательных и исполнительных органов государственной власти (министерств, комиссий и др.), а также для тех, кто имеет желание заниматься наукой (ученые, соискатели, аспиранты) и для профессорско-преподавательского состава вузов.
- В сборнике, впервые в армянской действительности, обобщены практические предложения статей, представленные в отдельном разделе под заголовком «Ключи к экономическому развитию ускоренными темпами», а в первой половине 2022 года институт организует научную сессию, которая будет называться «Экономические чудеса»: Экономические реформы в мире и пути применения в Армении» и будет посвящена сферам применения практи-

ческих предложений сборников «Экономические чудеса»: пути применения в Армении» и «Экономические реформы»: пути применения в Армении».

Сборник статей «Экономические реформы»: пути применения в Армении» имеет нижеследующие преимущества:

Во-первых, названия научных статей, аннотации, ключевые слова и практические предложения представлены на трех языках (армянском, русском, английском), что позволяет читателям составить представление о сборнике также на русском и английском языках.

Во-вторых, в сборнике впервые в армянской действительности практические предложения статей представлены в отдельной форме под заголовком «Ключи к экономическому развитию ускоренными темпами», что облегчает работу органов законодательной и исполнительной власти.

В-третьих, практические предложения сборника представлены на общедоступном языке, понятном не только тем, кто отвечает за экономическую политику, но и рядовым гражданам; они созвучны их душам и разумах, они станут их собственностью, как и все мудрые пословицы, такие как крылатые слова Гранта Матевосяна - «мышь, крадущая семена» и «лисы, ворующие наседок кур».

В-четвертых, является логическим продолжением сборника научных статей - «Экономические чудеса»: пути применения в Армении» (Ереван, 2020, 526 стр.) и не случайно получил название том 2.

В - пятых, с другой стороны, является продолжением сборника научных статей «Современные проблемы социально-экономического развития Республики Армения» (издается с 2007 года) и является 21-м по счету.

В-шестых, как и включенный в первом томе осуществившие «экономические чудеса» в двух десятках странах, так и включенный во 2 том и передовой опыт двух десятков стран, осуществивших «экономические реформы» дают возможность читателю, не обращаясь в различные источники, получить информацию «экономических чудес», «экономических реформ», оказавших влияние в данных странах в течение последних 70-и лет и имеющихся в них причинах коренных реформ, их течения и результатов, и используемые в них принципы и инструменты, безусловно, могут быть полезными и поучительными для исполнительной и законодательной власти разных стран в их творческой, революционной деятельности, ориентированной на изменения.

И если в лирическом стиле процитировать сравнение, сделанное в одной из книг, как пчелы собирают нектар с цветов, так и исследователи института черпают из книг, статей и сайтов опыт обновлений и экономических чудес для их применения в разных странах. И не случайно «Экономические чудеса: пути применения в Армении» («Актуальные проблемы социально-экономического развития Республики Армения», после публикации том 1) был опубликован под заголовком «Экономические реформы»: пути применения в Армении» («Современные проблемы социально-экономического развития Республики Армения», том 2). Две дюжины стран, которые провели экономические реформы, включены

в три укрупненные группы, перечисленные ниже: европейские страны, страны Азиатско-Тихоокеанского региона, США и другие страны региона.

Под названием «Ключи к экономическому развитию ускоренными темпами» представлены практические предложения по группам представленных стран (европейский регион, Азиатско-Тихоокеанский регион, страны Америки и страны других регионов) и порядком размещения стран в сборнике.

Под этим заголовком были выделены важнейшие ориентиры и инструменты стран, проводивших «экономические реформы» в 20 веке, которые могут принести более полезную, поучительную и эффективную пользу не только Армении, но и разным отраслям экономики других стран.

1. Страны европейского региона

- 1.1. Австрия:
- 1.2. Чехия
- 1.3. Швеция
- 1.4. Португалия
- 1.5. Кипр
- 1.6. Греция
- 1.7. Швейцария
- 1.8. Франция
- 1.9. Румыния
- 1.10. Норвегия

2. Страны Азиатско-Тихоокеанского региона

- 2.1. Тайвань
- 2.2. Иран
- 2.3. Филиппины

3. Страны Америки и других регионов

- 3.1. Бразилия
- 3.2. Аргентина
- 3.3. Канада
- 3.4. Австралия
- 3.5. Катар
- 3.6. Руанда

1. СТРАНЫ ЕВРОПЕЙСКОГО РЕГИОНА

1.1. ФАКТОРЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОДЪЕМА АВСТРИИ

Возможности внедрения: В статье предметом рассмотрения стали основные факторы реализации экономического подъема Австрии - системы образования и занятости. Таким образом, реализация следующих двух предложений будет способствовать экономическому росту в Армении:

1. Предлагается с 2019 года уже в какой-то мере внедряемую в Армении программу ученичества сочетать с едиными трудовыми соглашениями, которые будут заключены между работодателем, общественной организацией отраслевой направленности, профсоюзом и образовательным учреждением. Согласно этим соглашениям, будут урегулированы как часы работы, так и размер заработной платы, а также результаты, которые будут получены во время учебы.
2. Предлагается увеличить государственное и частное финансирование науки, исследований и разработок, а для того, чтобы сотрудники соответствовали требованиям времени, провести анализ спроса на навыки, который позволит определить профессии будущего, а также будет способствовать разработке соответствующих образовательных программ, в соответствии с которыми места будут распределяться по государственному заказу.

1.2. ОПЫТ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПУТИ ЧЕХИИ

1. Предлагается запустить в Армении программу обязательного медицинского страхования, основанную на опыте чешского сектора здравоохранения. Чешская Республика приняла программу обязательного медицинского страхования, которая увеличила ожидаемую продолжительность жизни на 2,6 года до 78,7 лет, которая включает стационарное лечение, лекарства по рецепту, реабилитационную помощь, некоторые стоматологические процедуры, санаторно-курортное лечение. Оговаривается, что застрахованные лица имеют право на получение любой медицинской помощи для поддержания или улучшения своего здоровья. Согласно которому все граждане с 18 лет начнут бесплатно пользоваться как частными, так и государственными медицинскими учреждениями, естественно будет взиматься сумма, 8-9 % от заработной платы будет выплачиваться работодателем, 2-2,5 % - работодателем наемного работника и 20-25 % от государства в случае, если зарплата не изменится.
2. Принимая во внимание недостатки в сфере налогообложения онлайн-торговли в Армении, было обосновано и предложено запустить аналогичную структуру в Армении по примеру Чехии. В частности, в этой статье рассматривается механизм налогообложения онлайн-покупок в Чешской Республике, который также используется в других европейских странах, конечно, по разным ставкам. Те, кто работает на социальной платформе, изначально полу-

чат от государства привилегию, например, работать в течение 2 лет без налогов, что позволит им улучшить свою деятельность, после чего будет применяться онлайн-налогообложение.

3. Далее необходимо внести изменения в инновационную политику: на данный момент около 80 % средств, выделяемых науке из государственного бюджета РА, направляется на фундаментальные исследования и только 20 % - на прикладные разработки. Предлагается обеспечить финансовую поддержку из государственного бюджета на опытно-конструкторские работы, технологические разработки примерно 30-35 %. Этой политике препятствует отсутствие законодательства, низкий уровень развития инновационной инфраструктуры и т. д.
4. С точки зрения маркетинга, создать бренд в качестве одной из ведущих стран по инновациям, рассказать об Армении, как это делает Чешская Республика, как об огромном научном потенциале, прогрессивной отрасли, стране исследований во многих областях, привлечении гениальных людей получить образование в этих областях. Очень возможно создать платформу или компанию для оказания информационной поддержки иностранным ученым в нескольких языковых версиях; при необходимости их участие в различных соответствующих программах, все это также организовано в Чешской Республике.

1.3 ОСОБЕННОСТИ И ПОУЧИТЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ШВЕДСКОЙ МОДЕЛИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

В статье был обоснован тезис, согласно которому страны, неимеющие богатые минеральные и энергетические ресурсы могут обеспечить развитие и модернизацию, если управляющие элиты всегда сопоставляют промежуточные результаты реформ с разумной и сбалансированной социальной политикой и получают поддержку широкой общественности на всех этапах трансформации, а также создают для них условия широкой привлеченности в общественной и экономической жизни.

Возможности использования результатов исследования в Республике Армения.

Многие элементы шведского опыта в области развития экономики, в частности, рекомендации по темпам реформ, социальной нагрузки, скорости и эффективности, социальных последствий возможны для локализации и применения в Республике Армения.

Эти приложения заключаются в следующем:

- a. Одним из уроков шведского опыта заключается в том, что в процессе политики экономических и институциональных реформ в Республике Армения промежуточные результаты должны постоянно сопоставляться с пропорциональностью распределения доходов всех слоев общества основным критерием которого является коэффициент Джинни.

- б. Основными источниками ресурсов, необходимых для технологической модернизации экономики должны быть получены от высоких рентных доходов и лицензионных платежей (роялти) от горнодобывающих компаний. Для этого необходимо пересмотреть налоговую и регулирующую политику в отношении горнодобывающих компаний.
- с. Шведский опыт экономического развития свидетельствует о том, что ресурсы, необходимые для политики экономических реформ Республики Армения за счет увеличения внешнего долга имеет свои пределы, которые не могут превышать 35-40 % ВВП страны. Исходя из этого обстоятельства, необходимо значительно уменьшить бремя внешнего долга Республики Армения, а оставшийся сегмент дефицита бюджета заполнить за счет увеличения государственных внутренних займов, с другой стороны урезать некоторые статьи затрат госбюджета (в частности, затраты финансирования государственного аппарата).

1.4. ПУТЬ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ПОРТУГАЛИИ

Учитывая опыт развития экономики Португалии, можем предложить следующие пути улучшения экономического положения Республики Армения:

1. С целью стимулирования рождаемости установить размер выплаты по обязательной накопительной пенсии в зависимости от количества детей. Установить обязательную накопительную выплату для семей с одним ребенком в размере 7,5 %, с двумя детьми – 5 %, с тремя детьми – 1 %, а при наличии более 4-ех детей – освободить от обязательной накопительной выплаты, а также подоходного налога. Последнее будет способствовать повышению рождаемости, некоторому преодолению демографического кризиса, а также развитию добровольной накопительной системы.
2. Для предотвращения потерь нематериальных активов разработать по примеру Португалии «Программу научной занятости», которая будет стимулировать постоянное сотрудничество «государства, науки и частного сектора», что позволит кандидатов и докторов наук привлечь в частный сектор, обеспечивая двустороннюю эффективность, с одной стороны, за счет предоставления налоговых льгот частному сектору, с другой стороны, предотвращая «утечку мозгов» и, одновременно, пополняя рынок труда квалифицированной рабочей силой. Налоговые льготы должны предоставляться частному сектору в зависимости от количества привлеченных кандидатов и докторов.
3. В целях сбалансированного развития экономики РА необходимо создать и развивать кластерную экономику в сфере перерабатывающей промышленности. Кластерная экономика обеспечивает непрерывность развития, что может привести к сбалансированному развитию инфраструктуры в регионах. Кластерная инициатива может способствовать эффективной реализации регионального потенциала страны и увеличить ее вклад в развитие национальной экономики.

Применение опыта экономического развития Португалии и практических рекомендаций, представленных в статье может способствовать сбалансированному развитию экономики Республики Армения, стимулированию рождаемости, некоторому преодолению демографического кризиса, развитию добровольной накопительной системы, а также улучшению социального положения населения.

1.5. ПУТЬ ВОЗВЫШЕНИЯ КИПРА

Учитывая опыт развития экономики Кипра, можем предложить следующие пути улучшения экономического положения Республики Армения:

1. Активизация государственно-частного сотрудничества - для совместного и эффективного использования имеющегося потенциала.
2. Предоставление компаниям налоговых, таможенных и кредитных льгот с целью стимулирования инновационной инвестиционной деятельности.
3. Создание благоприятных условий для экспорта (продажи) и обмена продукции сферы высоких технологий, а также стимулирование инновационного развития компаний с упором на использование продукции сферы высоких технологий и технологических решений.
4. Обеспечение равных и привлекательных условий инвестирования капитала для отечественных и иностранных инвесторов, приостановление или строгий контроль процессов капиталовложений подозрительных или недружественных стран.
5. Применение передового опыта Кипра в процессе трудоустройства и профессионального обучения социально необеспеченных граждан, создание новых рабочих мест в сфере легкой, пищевой и перерабатывающей промышленности за счет дополнительных инвестиций.
6. Активное вовлечение заинтересованных сторон в работы жилищного строительства и обеспечения - с целью обеспечения занятости и сокращения длительности строительных работ.
7. Разработка и применение взаимосогласованной гармоничной модели экономического развития и социальной политики, направленной на повышение уровня жизни населения и сбалансированное экономическое развитие.

Применение опыта экономического развития Кипра и практических рекомендаций, представленных в статье может способствовать развитию экономики Республики Армения, повышению инвестиционной активности компаний, увеличению объемов экспорта, улучшению социального положения населения, а также углублению международного экономического сотрудничества.

1.6. ГРЕЦИЯ: ГРАНИ СОТРУДНИЧЕСТВА

Учитывая опыт развития экономики Греции, можем предложить следующие пути улучшения экономического положения Республики Армения:

1. Разработка и применение равного и привлекательного налогового инструментария для отечественных и иностранных инвесторов, обеспечение возможности снижения налоговых ставок при определенных условиях и в течение определенного периода времени.
2. Обеспечение доступного финансирования инновационной и инвестиционной деятельности посредством льготного кредитования и безвозмездного государственного финансирования.
3. Активизация армяно-греческого сотрудничества в сфере образования и науки посредством подготовки конкурентоспособных специалистов, эффективного обмена инновационных продуктов, технологий и технологических решений.
4. Создание в различных сферах экономики (горнодобывающая, энергетическая, военная промышленность, металлургия, химическая промышленность, легкая и пищевая промышленность, сельское хозяйство, перерабатывающая промышленность, туризм и т. д.) совместных армяно-греческих частных, государственных компаний и компаний с государственным участием.
5. Организация совместных армяно-греческих культурных мероприятий и взаимных визитов с целью стимулирования развития туризма в обеих странах.
6. Преобразование частных туристических визитов в семейные (особенно с упором на организацию детского отдыха) посредством увеличения инвестиций в сфере туризма РА.

Применение опыта экономического развития Греции и практических рекомендаций, представленных в статье может способствовать эффективному развитию различных секторов экономики Республики Армения, увеличению объема инвестиций, стимулированию инновационной деятельности компаний, созданию новых рабочих мест, увеличению доходов государственного бюджета, а также укреплению внешнеэкономических и политических связей.

1.7. ШВЕЙЦАРИЯ. ЗАЛОГ СТАБИЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

1. Уровень безработицы в Швейцарии довольно низкий. В основном это причина узкой специализации труда. Количество людей, получающих среднее профессиональное образование, здесь достаточно велико. За годы обучения студенты проходят стажировку на предприятиях, работающих в соответствии с выбранной ими профессией, что, в свою очередь, повышает интерес и заинтересованность в том, чтобы не остаться безработными в будущем. В нашей республике мало профессиональных учебных заведений (училищ). Интерес молодежи к среднему профессиональному образованию очень низкий, так как их репутация также невысока. Считаю, что нужно больше внимания уделять

- развитию среднего профессионального образования, так как потребность в таких специалистах на рынке труда очень велика.
2. Организация образования в Швейцарии - задача государства. Примечательно, что преподаватели в высших учебных заведениях и большинство студентов, занимаются наукой, а при швейцарских университетах существует специальный центр объективизации результатов исследований. Считаю, что Правительство Республики Армения должно последовать примеру Швейцарии, увеличивая финансирование науки и образования, делая страну более привлекательной для занятий наукой, повышая уровень образования. Правда, что мы не можем сравнивать Армению с такой развитой страной, как Швейцария, с точки зрения огромных ресурсов для образования и науки, но мы должны выбрать эффективный путь в этом отношении. В повышении роли образования, каждый гражданин должен начать осознавать, что начало третьего тысячелетия требует общества, основанного на знаниях, и фундамент такого общества закладывается в начальном образовании. А образование - залог благополучного будущего.
 3. В Швейцарии по сравнению с Республикой Армения низкие налоговые ставки. В результате налоговых реформ с 1 января 2020 года были отменены льготные налоговые режимы и введены специальные «переходные» правила, снижена ставка корпоративного подоходного налога на кантональном уровне, а также ограничены льготы. Последнее должно применяться и в нашей республике, поскольку в Республике Армения существует множество налоговых льгот, которые зачастую предоставляются необоснованно. Уменьшение налоговых льгот позволит сэкономить определенную часть государственного бюджета.
 4. Швейцария - одна из стран, создающих благоприятные условия для работы в стране как резидентам, так и нерезидентам. Считаю, что это хороший пример для Республики Армения, необходимо предоставить начальные налоговые льготы для «переезжающих» предприятий, а также создать более привлекательные условия для нерезидентов, тем самым способствуя притоку нерезидентов в Армению.

1.8. ПУТЬ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА ФРАНЦИИ. СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННАЯ МОДЕЛЬ

Исследования в сельскохозяйственном секторе Франции дают основу для выполнения следующих рекомендаций, которые будут применимы в Армении.

1. Экономика послевоенной Франции приняла политику дирижизма, которая представляет собой политику активного государственного вмешательства в управление экономикой. Эта модель позволила стране не только восстановить разрушенную войной экономику, но и добиться впечатляющих успехов в

различных секторах экономики. Принимая во внимание нынешнюю экономическую ситуацию в Армении, мы полагаем, что внедрение вышеупомянутой политики в нашей стране также приведет к положительным изменениям.

2. На государственном уровне Франция уделяет особое внимание развитию секторов, имеющих стратегическое значение для страны. Ярким примером этого является стратегический план, разработанный в 2015 году по приказу Министерства сельского хозяйства Франции под названием «Сельское хозяйство-инновации 2025 года». Последняя представляет собой комплексную концепцию, относящуюся к развитию сельскохозяйственного сектора, затрагивающую актуальные вопросы, такие как изменение климата, плодородие почвы, использование нанотехнологий в сельском хозяйстве и т. д. Для разработки стратегического плана были проведены обширные исследования, в ходе которых были организованы встречи, обсуждения со специалистами в области сельского хозяйства, исследователями, представителями бизнеса, местных органов власти, фермерами и т. д. В результате в программе было выделено 30 мероприятий, которые в свою очередь разбиты на сотни мероприятий. Вышеуказанные виды деятельности объединены в 3 основные группы. В первую группу входят меры, которые обеспечат участие сельскохозяйственного производства в борьбе с изменением климата. Вторая группа мероприятий направлена на развитие новых технологий в сельском хозяйстве. Третья группа включает меры, которые объединят всех участников сельскохозяйственных исследований, экспериментов и разработок с целью повышения конкурентоспособности сектора. Принимая во внимание текущую экономическую ситуацию в Республике Армения, существующие проблемы, последствия войны и проблемы продовольственной безопасности, стоящие перед страной, мы предлагаем разработку и применение аналогичного плана для сельскохозяйственного сектора Республики Армения. В частности, мы предлагаем взять следующие моменты из стратегического плана Франции:

 - прогнозировать возможное изменение климата и адаптироваться к нему. Развивать и продвигать интегрированное управление водными ресурсами;
 - прогнозируя возможные изменения климата, создать агро-гидрологические порталы для сельского хозяйства;
 - для сектора разработать инструменты быстрой диагностики болезней и вредителей;
 - содействовать обеспечению РА самообеспеченности белками,
 - укрепить системы образования, поддержки села, консультирования с необходимыми навыками и знаниями;
 - определить новые источники финансирования сельского хозяйства;
 - осваивать новые биотехнологии;
 - организовывать исследования по использованию цифровых технологий в сельском хозяйстве.

3. Во Франции широко распространены групповое управление производством.

Они самое важное среди них. Наиболее важное место из них занимают кооперативы. Кооперативы действуют во всех сферах производства. В виноделии они обеспечивают до 50 % продукции, 30 % овощных консервов, 25 % торговли мясом, более 40 % молочной продукции. Винные кооперативы имеют долгую историю в области производства французских алкогольных напитков. Отрасли виноградарства и виноделия – одна из экономических общих черт Армении и Франции. Республика Армения: отличается развитым виноделием и развивающимся виноградарством. Учитывая существующие общие черты в сферах виноделия и виноградарства РА, мы предлагаем применить французский опыт. В частности, мы предлагаем применение модели винодельных кооперативов в Армении. В случае этой модели фермеры, являющиеся членами кооператива, поставляют свой виноград кооперативу, который производит вино или винное сырье от имени фермеров и продает его. Договор купли-продажи винограда между кооперативом и его членами не заключается. И виноград, и продукты, полученные из него, являются собственностью фермеров до продажи. Применение этого предложения приведет к решению ряда проблем. Большая часть винограда, производимого в Армении, закупается перерабатывающими компаниями по относительно низким ценам, что отрицательно сказывается на доходах виноградарей. Кроме того, резкое увеличение валового сбора в некоторые годы вызывает проблемы, поскольку производственных мощностей существующих закупочных компаний недостаточно для закупки всего имеющегося винограда. В данном случае создание винных кооперативов виноградарями поможет решить проблемы заготовки винограда, увеличив при этом доходы. Эта экономическая мера поможет снизить безработицу в сельской местности, решить проблему продажи продукции и повысить доходы фермеров.

4. Известно, что аграрный сектор считается одним из самых рискованных. Исследования показывают, что стихийные бедствия нанесли значительный ущерб сельскому хозяйству. Для компенсации ущерба, причиненного гибелью скота, содержащегося на пастбищах, сельскохозяйственных культур РА, было предложено создать фонд стихийных бедствий.
5. Принимая во внимание преимущественно низкую платежеспособность сельчан в стране, а также отсутствие взаимного доверия между страховщиками и страховыми клиентами, было обосновано и предложено усовершенствовать законодательство, усилив роль государственной поддержки.

1.9. ЭКОНОМИЧЕСКИЕ РЕФОРМЫ РУМЫНИИ

Выводы и рекомендации сделаны на основе исследований и анализов, которые необходимо учитывать при проведении экономических реформ в Республике Армения.

Самые важные проблемы в Румынии остаются до сих пор нерешенными: слаборазвитая экономика, характеризующаяся низкой конкурентоспособностью, недостаточным финансированием, высоким уровнем бедности, коррупцией и несовершенной судебной реформой. Членство в ЕС и либерализация режима выхода позволили снизить напряженность на рынке труда. Сложная административная процедура получения средств ЕС, отсутствие собственных ресурсов для дополнительного финансирования проектов, отсутствие механизма контроля целевого расходования денег и низкий уровень подготовки проектов препятствовали доступу средств ЕС.

Несмотря на экономический рост, регион уже оказался или скоро окажется в так называемой «ловушке среднего дохода». Граждане Румынии достигают определенного благополучия, они застревают в нем, не имея возможности еще больше увеличить свой доход. Последнее случается, если государство не ищет новые пути экономического роста, останавливает реформы рынка труда, не внедряет образование, новейшие технологии, не применяет верховенство закона. Такая ловушка даже хуже, чем падение вследствие кризиса, она требует от политиков большей тактичности.

1.10. ТЕНДЕНЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ НОРВЕГИИ

Проведенные исследования дают основу для следующих рекомендаций, которые будут применимы в Армении.

1. Все природные ресурсы Норвегии находятся в государственной собственности. Государство выдает временные лицензии на добычу полезных ископаемых. Он также владеет крупнейшими акциями в следующих секторах: добыча нефти, газа, гидроэнергетика, банковское дело, телекоммуникации, что может быть поучительным и практичным в Армении.
2. Привлекательность Норвегии для иностранных инвесторов определяется ее политической стабильностью, прозрачностью государственной экономической политики, что может послужить важным фактором для привлечения инвесторов в Армению.
3. В Норвегии 99 % электроэнергии вырабатывается не на тепловых электростанциях, а на гидроэлектростанциях, которые работают практически автономно. Гидроэлектростанции не только приносят постоянный доход, но и становятся фактором поддержания жизнеспособности сельских хозяйств. В Армении этот показатель составляет более 30%. Необходимо пересмотреть текущее состоя-

ние малых гидроэлектростанций в Армении, которые используют водные ресурсы без учета многих факторов.

4. В технических вузах рекомендуется иметь специальность «Альтернативная энергетика», которая позволит готовить кадры для грамотного управления сферой.
5. Создавать смешанные компании с участием государства и развивать акционерные общества. При проектировании и строительстве ГЭС «Шнох» и «Лориберд» можно производить более 500 млн. кВтч электроэнергии в год. Цели можно достичь, имея акционерное общество с участием государства.

2. СТРАНЫ АЗИАТСКО-ТИХООКЕАНСКОГО РЕГИОНА

2.1. УРОКИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ ТАЙВАНЯ

Важнейшими уроками экономической политики Тайваня являются:

1. Обеспечение быстрого экономического роста при сохранении военного положения.
2. Экономическое развитие на основе модернизированной модели советской системы образования;
3. Эффективное сочетание роли науки и инноваций.

Подводя итог анализу экономического развития Тайваня, можно предложить новую модель экономического развития Армении, основанную на 6 направлениях: 1. реформы в системе образования, 2. эффективное управление наукой, 3. диверсификация отраслевого развития экономики, 4. развитие инновационной экономики, 5. реализация политики продвижения экспорта, 6. привлечение инвестиций.

Обратимся к упомянутым 6 направлениям.

Реформы в системе образования

Хотя в наше время мы значительно отошли от прежней традиционной системы образования, опыт Тайваня показывает, что успех системы образования на Тайване скрыт в управлении сектором по образцу советской системы образования. Фактически, это один из самых важных уроков Тайваня для стран бывшего Советского Союза, особенно для Армении, которая вместо того, чтобы сохранить успех Советского Союза и модернизировать его, демонтировала его, введя новую искусственную модель. В результате всего этого уже в 2021 году почти половина абитуриентов не прошли минимальный порог для сдачи экзамена по родному языку. Если это продолжится, в ближайшее время у нас будет печальная картина. Поэтому реформы в сфере образования должны начаться как можно скорее, результаты которых можно будет увидеть в ближайшее время. С этой точки зрения реформы необходимы не только в контексте образовательных программ, но и в контексте модели управления сектором.

Учебное заведение в настоящее время финансируется на основе количества учеников / студентов, поэтому сокращение этого количества (отчисление ученика / студента с недостаточными знаниями) влияет как на финансирование учебного заведения, так и на зарплату оценивающего учителя / лектора. Следовательно, он ограничен этим механизмом. Для решения этой проблемы мы предлагаем локализовать тайваньский опыт в Армении, который по сути является модернизированной версией советской модели. Исходя из этого, мы считаем, что финансирование учебного заведения должно быть связано с количеством студентов, но не должно уменьшаться в случае их сокращения. Кроме того, мы предлагаем дополнительное финансирование в качестве стимула для соответствующего учебного заведения ученика, выигравшего в национальных и международных соревнованиях и олимпиадах.

По нашему мнению, следующей системной реформой в сфере образования должно стать внедрение новаторского мышления со школьной скамьи. Мы считаем, что лучшим решением этой проблемы является внедрение сети «Армат» или других подобных инженерных лабораторий во всей системе общего образования, на всей территории республики.

Есть еще одна важная проблема, которая не была решена за тридцать лет независимости Армении. Ежегодно государство выделяет определенное количество бюджетных мест для приема по всем специальностям университетской системы, что, однако, не имеет оснований. Многие страны мира, в том числе Тайвань, в настоящее время проводят оценку на спрос в специалистах на ближайшие 5-10 лет, исходя из чего распределяют количество мест, выделенных по разным специальностям по госзаказу в системе высшего и среднего профессионального образования.

Основой для оценки спроса на специальности на Тайване является целевая политика, запланированная государством на ближайшие годы и опросы, проводимые среди организаций. Эту модель необходимо внедрить и в Армении, рассчитывая потребность в специалистах в каждой области, обосновывая, кому из этих специалистов необходимо развивать или модернизировать образовательные программы, и для каких специалистов было бы выгоднее организовать курсы переподготовки.

Эффективное управление наукой

Хотя в настоящее время в Армении предусматривается определенное увеличение финансирования науки, тем не менее, это пока что недостаточно, кроме того, мы считаем, что гипотетическое увеличение финансирования на основе какого-либо индекса не может быть основой для надежного экономического роста. С этой точки зрения, основываясь на опыте Тайваня, мы можем предложить привязка финансирование науки с ВВП, зафиксировав определенный процент ВВП (Тайвань составлял 3 % ВВП на ранней стадии развития).

Как мы уже упоминали, одним из факторов, способствовавших экономическому росту Тайваня в 1960-х и 1980-х годах, было осознание важности науки. На

данном этапе государство активно взаимодействует с научным сообществом. Мы считаем, что нарушенная связь науки и государства в Армении по-прежнему является одной из причин выбора неэффективных моделей экономического роста. Восстановление этой связи может привести экономику Армении к долгосрочному устойчивому росту. С этой точки зрения, следуя примеру Тайваня, мы можем предложить финансирование исследовательских организаций РА на основе государственного заказа.

Каждое министерство должно работать с научно-исследовательскими организациями данной области, обеспечивая научную основу для анализа, развития и прогнозирования, проводимого министерством. Таким образом, научно-исследовательские организации в первую очередь будут обязаны проводить научные разработки необходимые государству, тем самым обеспечивая возврат затрат на науку. Кроме того, министерства смогут иметь научные обоснования в основе своих программ. С финансовой точки зрения, здесь мы можем предложить два варианта: во-первых, государство может дополнительно финансировать конкретную научную организацию помимо основных тем для реализации анализа актуальных вопросов. Кроме того, если анализ проводился для разработки плана развития какой-то области, то после его успешного выполнения, определенный процент прибыли могут быть предоставлены научно-исследовательской организации.

Опыт Тайваня показывает, что наука может внести значительный вклад в экономический рост, если научные результаты в основном применяются в экономике. За время независимости в Армении было защищено много диссертаций, а также проведены различные научные анализы, однако только небольшая часть из них нашла практическое применение. Это еще раз доказывает наличие разорванной связи науки и государства.

Таким образом мы считаем необходимым создание комиссии по проверке применимости результатов научных исследовательских работ на грантовой основе в экономике, по результатам мониторинга которой будет зафиксирована целесообразность дальнейшего финансирования научной группы. Исключение из этого принципа может быть сделано только для новых развивающихся областей научных разработок в Армении, смежные отрасли которых еще не развиты или еще не существуют в Армении, для возможности применения разработанных научных достижений. В этом случае создание результата запатентованного научного анализа будет считаться научным результатом.

Диверсификация отраслевого развития экономики

В этой области следует последовать примеру Тайваня, где для решения проблемы обеспечения населения продуктами питания изначально был сделан акцент на развитие сельского хозяйства, и в основном финансировались те научные направления, которые способствовали быстрому росту этой отрасли. При этом постепенно развивалась трудоемкая промышленность, после чего произошел переход к развитию капиталоемкой промышленности. В Армении развитие

легкой (особенно текстильной, пищевой) и тяжелой (особенно развитие военной промышленности, как на Тайване) промышленности сейчас становится главным вопросом. Лучшим источником финансирования для развития легкой промышленности может быть эффективное управление финансированием из программ развития ООН, а развитие военной промышленности должно основываться исключительно на государственном финансировании, для обеспечения секретности продукции данной сферы.

Развитие инновационной экономики

Мы уже представили некоторые предложения по внедрению инновационной модели на примере тайваньской экономики в рамках образовательных реформ. Однако, помимо введения элемента инноваций в сфере образования, по примеру Тайваня, необходимо развивать модель технопарков в Армении, отдавая приоритет регистрации и пользованию всеми предоставляемыми привилегиями, тем организациям, чьи технологии уже прошли этап разработки и тестирования.

Реализация политики продвижения экспорта

Многие страны создали организации по продвижению экспорта как необходимую и неотъемлемую часть своих национальных экспортных стратегий. Их основная цель - помочь потенциальным экспортерам найти рынки для своей продукции, а также предоставить необходимую информацию о товарах, пользующихся спросом на международном рынке. Основываясь на опыте Тайваня, можно сказать, что деятельность Организации содействия экспорту РА должна включать в себя следующие функции: Формирование имиджа страны; создание бренда страны, оказание технической поддержки для поощрения экспорта, предоставление необходимой информации в системе деятельности организаций, работающих как внутри страны, так и за ее пределами, маркетинговые услуги, маркетинговые исследования и публикации.

Привлечения инвестиций

С точки зрения улучшения инвестиционной среды, прежде всего, следует разработать стратегию привлечения инвестиций. Его отсутствие является основной причиной того, что до сих пор приток инвестиций в Армению носит случайный характер, не имеет перспективного направления, не дает инвестору какой-либо картины с точки зрения перспективных направлений экономики РА. Цели стратегии должны заключаться в том, чтобы обеспечить предсказуемость для инвестора, подчеркнуть преимущества инвестиционной среды РА, предложить пути исправления недостатков. Инвестиционная платформа Тайваня - одна из лучших в мире. По аналогичной модели мы предлагаем создать инвестиционную онлайн-платформу, где будут встречаться экономические субъекты, нуждающиеся в инвестициях и субъекты, которые имеют средства для инвестирования.

Следуя примеру Тайваня, мы предлагаем ввести «Принцип одного окна» для ответа на вопросы иностранных бизнесменов, а также для решения проблемных ситуаций, возникающих между иностранными бизнесменами и государственными органами.

2.2. СФЕРА НАУКИ ИСЛАМСКОЙ РЕСПУБЛИКИ ИРАН В КОНТЕКСТЕ ЭКОНОМИКО-ПОЛИТИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Исследования, проведенные в этой статье, позволяют нам реализовать следующие три практические рекомендации, которые могут быть реализованы в Армении.

- 1) Передать все образовательные и научно-исследовательские организации в подчинение единому органу, создав подразделение по сбору и обработке статистических данных, относящихся к отрасли.
- 2) Разработать соответствующие законодательные положения, в соответствии с которыми университеты, действующие в Республике Армения, также будут рассматриваться как ключевые научные круги, обязанные проводить исследовательскую деятельность, результаты которой будут измеримыми и станут основой для разработки перспективных программ экономического развития страны.
- 3) Разрабатывать и внедрять инновационные инфраструктуры, которые обеспечат связь между исследовательскими центрами и реальным сектором экономики, будут способствовать коммерциализации научных результатов и их использованию в соответствующих областях.

2.3. ПУТИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ФИЛИППИН

Исследования, проведенные в статье, позволяют сделать 3 ниже **приведенные прикладных предложения**, основываясь на опыте Филиппин и особенностях экономики Армении.

4. Принимая за основу соответствующие доли обрабатывающей промышленности и сферы услуг в структуре ВВП РА, а также необходимость обеспечения инклюзивного экономического роста в РА, приоритетом экономической политики должно быть сохранение как минимум на 15 % соотношения обрабатывающей промышленности к ВВП, параллельно росту сферы услуг.

5. Принимая во внимание соотношение сферы услуг к ВВП в РА, предлагается создать рабочую группу (состоящую из специалистов разных сфер и представителей правительства РА), а также Совет Сферы услуг при Правительстве, который будет координировать работу рабочей группы. Группа будет нести ответственность за выявление преференций и благоприятных условий, которые будут привлекать инвесторов в следующие сферы: в частности, услуги, основанные на ИТ и ИКТ, в частности аутсорсинг деловых процессов (аналитика данных и т.д.), а также медицинский туризм и т.д. Группа также будет отвечать за разработку стратегий по развитию и стимулированию экспорта в разрезе каждого подсектора совместно с соответствующими государственными ведомствами.

6. На данном этапе дать приоритет аналитике данных из подсекторов прочих деловых-услуг и способствовать привлечению инвестиций в этот подсектор экономики согласно последовательности следующих шагов:

На краткосрочный период:

- Выбор университетов-партнеров (в том числе региональных) и организация совместно с ними курсов для студентов, включая студентов по специальности Экономика и т.д.
 - С целью обеспечения соответствующих инфраструктур, особенно в городах регионов, установить минимальный территориальный порог, приписываемый ИТ-парку, что даст возможность в новостройках отдельным этажам выступить в качестве ИТ-парков и на них распространять льготы, предусмотренные для организаций, производящих свою деятельность в этих зонах. Это также стимулирует рост строительной отрасли в регионах.
 - Установить соответствующие льготы и привилегии по примеру Филиппин.
- На краткосрочный-среднесрочный период:
- Создание соответствующих компаний из выпускников разработанных курсов и содействие по привлечению аутсорсинговых контрактов.
 - Привлечение иностранных компаний при наличии предложения соответствующей рабочей силы

На среднесрочный период:

- Распространять эту успешную модель на другие выбранные подсектора прочих деловых услуг,
- Для того, чтобы отследить динамику роста сферы прочих деловых услуг, предлагается, что Статистический комитет РА будет публиковать статистику экспорта сферы более детально.

3. СТРАНЫ АМЕРИКИ И ДРУГИХ РЕГИОНОВ

3.1. БРАЗИЛИЯ: ТРАЕКТОРИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ РЕФОРМ

На основании проведенных исследований для Армении предлагается:

1. Нужно обращать внимание на аграрный сектор на примере Бразилии и для его развития необходимо создать структуры для внедрения инновационных технологий, но поскольку эти технологии являются очень затратными и у армянских фермеров не хватает источников финансирования, в этом случае государство должно играть большую роль. В результате чего можно увеличить объем экспорта, что безусловно имеет большое значение для развития экономики любой страны, так как напрямую связано с ростом ВВП, а также для улучшения продовольственного баланса, в частности уровня самодостаточности.
2. Следуя примеру Бразилии, необходимо обратить внимание на приоритетность

социальных программ, поскольку уровень бедности для нашей небольшой страны достаточно высок. В 2019 году уровень бедности составлял 43,8%, из которых 1,4% - крайне бедные.

3. Инфраструктуры медленно развиваются как в Бразилии, так и в Армении, которые сильно пострадали от нехватки инвестиций. Как мы заметили, инновационный потенциал предприятий в Бразилии признан приоритетным в развитии науки и технологий. Это также поучительно для Республики Армения, потому что, дав толчок развитию науки и технологий, мы можем развивать перерабатывающую промышленность, особенно в части оборудования, производить машины и оборудование на месте, также военную технику, которая очень важна для такой страны как наша.

3.2. ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ПРОГРЕСС АРГЕНТИНЫ: ПУТЬ ПОДЪЕМОВ И СПУСКОВ

На основании исследований, проведенных в статье, для развития сельского хозяйства в Армении были сделаны следующие практические рекомендации.

1. Обновить агротехническую базу, импортировать высококачественное зерно из Аргентины, в частности, семена пшеницы и повысить уровень самообеспеченности пшеницы на 50% и более.
2. Принимая во внимание большую роль крупных земельных участков и кооперативов в индексе рентабельности сельского хозяйства Аргентины, предлагается предпринять более благоприятные шаги по созданию кооперативов для повышения прибыльности агропромышленного сектора Армении.
3. Создать консалтинговую онлайн-платформу по развитию аграрного консалтинга, где у фермеров будет возможность задать свои вопросы специалистам.

Для реализации представленных предложений в Армении есть все необходимые предпосылки, и их реализация будет способствовать развитию, как аграрной сферы, так и экономики в целом.

3.3. КАНАДА. В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА

Исследования, проведенные в этой статье, дают основу для следующих рекомендаций, которые будут применимы в текущих условиях Армении.

1. Принимая во внимание средний размер сельскохозяйственных земель в Республике Армения (1,4 га) средний размер земли (295 га) на одного фермера в Канаде, безусловно, необходимо предпринять еще более активные шаги для увеличения земля. Конечно, следует учитывать, что Армения, в отличие от Канады, одна из самых маленьких стран по площади, но здесь создано около 340 тысяч ферм, а в такой большой стране, как Канада, фермеров меньше 200 тысяч. Увеличение сельскохозяйственных угодий в Республике Армения может быть основой для развития сельского хозяйства.

2. Управление сельским хозяйством в Республике Армения должно осуществляться с использованием новейших технологий и инновационных методов. Иначе сложно будет говорить о развитии села и сельском хозяйстве.
3. Обеспечить соответствующую среду (инфраструктура, правовая база, программы государственной поддержки и т. д.), которая будет способствовать распространению и развитию несельскохозяйственной деятельности в сельских общинах.
4. Определите один день в году и отметьте его как «День сельского хозяйства Армении». Это мероприятие поможет еще больше оценить село и людей, занятых в сельском хозяйстве. Это позволит изменить отношение населения к аграрному сектору, и фермерские хозяйства станут более ценными и мотивированными.
5. Создавать агентства в сельских общинах, которые будут способствовать реализации инновационных идей, способствовать распространению и развитию несельскохозяйственной деятельности.

Для реализации представленных предложений в Армении есть все необходимые предпосылки, и их реализация будет способствовать развитию как аграрной сферы, так и экономики в целом.

3.4. ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ЭКОНОМИЧЕСКИХ УСПЕХОВ АВСТРАЛИИ

Проведенные в статье исследования дают основу для следующих рекомендаций, которые будут применимы в нынешних условиях в Армении.

1. В Австралии добыча полезных ископаемых является ключевым фактором экономического роста. Она помогла преодолеть экономические трудности во времена кризисов, превратившись в локомотив экономики. Она также способствовала накоплению капитала и богатства, привело к развитию сопутствующих и взаимосвязанных секторов. Горнодобывающая промышленность в Армении также играла важную роль в структуре экономики как в досоветский, так и в постсоветский периоды. Однако, не удалось добиться сбалансированного развития, учитывающего интересы всех заинтересованных сторон - частного сектора, государства и общества. Следует четко зафиксировать, что развитие сферы не может продолжаться без соблюдения баланса интересов всех сторон.
2. Сельское хозяйство имеет первостепенное значение с самого начала экономической истории Австралии. Оно было нацелено на зарубежные рынки, и послужило ключевым источником валютных потоков. Армения также использует свой сельскохозяйственный потенциал с ориентацией на внешние рынки. Подходы Австралии к продвижению экспорта и защите сельскохозяйственной продукции могут способствовать дальнейшему развитию сельского хозяйства Армении.

3. Австралия исторически была политически и экономически связана с Королевством Великобритании. В результате экономические спады Великобритании всегда оказывали значительные негативные последствия на экономику Австралии, ограничив свободу экономической политики. Точно так же зависимость Армении от ЕАЭС, в частности от России имеет решающее значение для экономики Армении. В этом отношении поучительны динамичные подходы Австралии к диверсификации экономических связей. В нынешних геополитических условиях первостепенное значение имеет дифференциация внешнеэкономических связей как минимум по 3-м сбалансированным направлениям.
4. Как и во многих развитых странах, Австралия прилагает значительные усилия для увеличения численности населения. Важнейшим вызовом экономической и национальной безопасности Армении в ближайшие годы является дальнейшее сокращение населения. Для решения этой проблемы можно применить австралийскую модель, согласно которой иностранные студенты с необходимыми специальностями после учебы получают возможность работать и получать гражданство, что обеспечит наличие квалифицированной рабочей силы и прирост населения.
5. Подходы Австралии к регулированию австралийской экономики после Второй мировой войны, в частности доктрина «все для войны», могут быть поучительными для стран с высоким риском войны. Недавняя война проявила нестабильность поставок иностранного оружия и ее последствия. Внутреннее удовлетворение спроса на продукцию военного назначения в регионах с активными военными рисками играет важную роль для национальной безопасности.

3.5. КАТАР. ПРОШЕДШИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ПУТЬ И “НАЦИОНАЛЬНОЕ ВИДЕНИЕ 2030”

Исследования, проведенные в этой статье, дают основу для следующих рекомендаций, которые будут применимы в текущих условиях Армении.

- В Республике Армения создать финансовый инструмент типа «Салам», используемый в банковской системе Катар, суть заключается в следующем: “Тип сделки, когда банк приобретает для покупателя определенный продукт, который обрабатывается третьей стороной или используется в другом производстве. Позже банк перепродает готовый продукт покупателю. В цену включена оплата банковских услуг. Этот вид в основном используется при финансировании сельского хозяйства и сезонных работ”.
- В Республике Армения развивается и интенсифицируется строительство, которое, поскольку является сезонным, должно работать без перебоев. Предлагается создать систему управления безопасностью “Метеостанции и система и услуги мониторинга качества воздуха” (Smart Work Safety Management Solution (Shams)), которая предупреждает вас об опасных изменениях в

радиации окружающей среды. Такая информация о радиации поможет составить более грамотный график работы, что позволит разработчикам избежать задержек.

Для реализации представленных предложений в Армении есть все необходимые предпосылки, и их реализация будет способствовать развитию как банковских и технологических сфер, так и экономики в целом.

3.6. СКАЧКООБРАЗНЫЙ РОСТ ЭКОНОМИКИ РУАНДЫ

Принимая во внимание опыт скачкообразного роста экономического развития Руанды, мы предлагаем реализовать в Армении нижеследующие практические предложения:

1. В целях расширения децентрализации, доверия, верховенства закона, продвижения прав человека и социальной сплоченности, необходимо создать атмосферу мира, примирения, единства и безопасности. Для обеспечения, перечисленного потребуются создание Комиссии по национальному единству и примирению (КНЕП), которая в качестве основы стабильной политической и экономической среды обеспечит связь между управлением государством, миром, безопасностью, единством и примирением.
2. Необходимо поставить управление экономикой исключительно на институциональную основу – разработка долгосрочных политическо-экономических стратегий.
3. Разработка видения, обеспечивающего прогресс экономики РА со следующими компонентами: (см. таблицу 1)

Таблица 1

Компоненты видения и его кросс-кейс (пересекающиеся) сферы

<i>Компоненты обрабатываемого видения</i>	<i>Кросс-кейс (пересекающиеся) сферы обрабатываемого видения</i>
1. Сильное правительство и способное государство	1. Гендерное равенство 2. Охрана окружающей среды и устойчивое управление природными ресурсами 3. Наука и технология, включая ИКТ
2. Развитие человеческих ресурсов и экономики, основанных на научных знаниях	
3. Экономика с доминирующим частным сектором	
4. Инфраструктурное развитие (транспорт, энергетика, вода, телекоммуникация, переработка мусора и т.д.)	
5. Производственное и рыночное сельское хозяйство, обеспеченное инновационными технологиями	
6. Региональная и международная экономическая интеграция	

4. APPLIED PROPOSALS: KEYS TO THE ECONOMIES' RAPID DEVELOPMEN

Vladimir Harutyunyan

Tigran Harutyunyan

Viktor Zakharyan

Sergey Dokholyan

Robert Tumanyan

26.08.2021-05.10.2021

The firm and faithful implementation of the applied proposals will become the keys to the countries' economies' rapid development.

The applied proposals of the articles, which can be used in any sphere of the economy, are summarized and presented under the heading "Keys to the economies' rapid development". This approach is a new culture and for the first time it is being applied in the practice of scientific research journals' publishing. Anyway, this approach is the first attempt in the practice of publishing 21 journals of scientific articles - "The Contemporary Issues of Socioeconomic Development in the Republic of Armenia" published by the Institute, which

- 1) will motivate the readers of the journal to study in more detail both each article and the journal as a whole.
 - 2) Will give an opportunity to various parts of legislative and executive body in Armenia
 - 2.1. to see the shortcomings and omissions in this area and eliminate them,
 - 2.2. to foster giving systematic solutions to the problems that have arisen in the economy of different countries.
- The scientific articles and particularly, applied proposals presented in the journal create an opportunity to give systematic solutions to the problems that have arisen in the economy by taking advantage of the best international experience accumulated in these areas.
 - The journal is a scientific guide not only for various structural divisions of legislative and executive authorities (ministries, commissions, and other units) but also for those who want to pursue science (researchers, postgraduates, applicants) and for the universities' teaching staff.
 - For the first time in the Armenian reality, the journal presents applied proposals of articles separately under the heading "Keys to the economies' rapid development". In the first half of 2022, the scientific conference of the institute will be held under the title "Economic miracles and Economic repairs in the world: ways of Launching

in Armenia” and will be devoted to the areas of launching applied proposals of “Economic miracles:” ways of Launching in Armenia” and “Economic repairs:” ways of Launching in Armenia” journals. Members of the international expert commission operating in London, representing Scopus have expressed a desire to participate.

The “Economic repairs:” ways of Launching in Armenia” journal has the below-listed features:

First, the titles of scientific articles, abstracts, keywords and applied proposals are presented in three languages (Armenian, Russian, English), which makes it possible for Russian-speaking and English-speaking readers to get an idea about the journal as well.

Second, for the first time in the Armenian reality, the journal presents applied proposals of articles separately under the title “Keys to the economies’ rapid development”, which will facilitate the work of legislative and executive authorities of various states.

Third, the applied proposals of the journal are presented in a popular scientific language that are clear not only for those responsible for economic policy, but also for ordinary citizens, and they are in tune with their spirit and mind and will become their property like all wise words, such as for example the phrases of Hrant Matevosyan-“mice, stealing seeds”, “fox, stealing a chicken”.

Fourth, this is the logical continuation of “Economic miracles:” ways of Launching in Armenia” (Yerevan 2020, 526 pages) journal and it is no coincidence that it is entitled volume 2.

Fifth, on the other hand, it is a continuation of the scientific research journal “The Contemporary Issues of Socioeconomic Development in the Republic of Armenia” (which is being published since 2007) and is the 21st.

Sixth, both the best practices of two dozen states, which carried out economic miracles included in the 1st volume, and the best practices of twenty-one states that carried out economic repairs included in the 2nd volume will enable a reader to get information about the reasons, the process, and the results of repairs and radical reforms carried mentioned countries over the past 70 years that have had a significant impact on economic life without referring to various (electronic or printed) sources. The fundamental ways and tools applied in them can undoubtedly be useful and instructive for the executive and legislative authorities of Armenia in their creative, revolutionary activities.

Just like bees collect nectar from flowers, so the scientific staff of the Institute collected the experience of different countries on managing the repairs and economic miracles from books, articles, and websites, and made proposals for their launch in Armenia. And it is not a coincidence that after publishing “Economic miracles:” ways of Launching in Armenia” (The Contemporary Issues of Socioeconomic Development in the Republic of Armenia, Vol. 1) it was entitled “Economic repairs:” ways of Launching in Armenia” (The Contemporary Issues of Socioeconomic Development in

the Republic of Armenia, Vol. 2). The above-mentioned two dozen States are included in the three enlarged groups below (*countries of the European region, Asia-Pacific region, and countries of the American and other regions*).

In “Keys to the economies’ rapid development” section applied proposals are presented according to the country groups (*countries of the European region, Asia-Pacific region, and countries of the American and other regions*) and the order of placement in the journal.

The most important baseways and tools of those countries that implemented "economic repairs" in the 20th century are highlighted under this heading, and will be more useful, instructive and can effectively contribute to the development of any sphere of the Armenian economy.

1. Countries of the European region

- 1.1. Austria**
- 1.2. Czech Republic**
- 1.3. Sweden**
- 1.4. Portugal**
- 1.5. Cyprus**
- 1.6. Greece**
- 1.7. Switzerland**
- 1.8. France**
- 1.9. Romania**
- 1.10. Norway**

2. Countries of the Asia-Pacific region

- 2.1. Taiwan**
- 2.2. Philippines**
- 2.3. Iran**

3. Countries of the American and other regions

- 3.1. Brazil**
- 3.2. Argentina**
- 3.3. Canada**
- 3.4. Australia**
- 3.5. Qatar**
- 3.6. Rwanda**

1. COUNTRIES OF THE EUROPEAN REGION

1.1. THE FACTORS OF AUSTRIA'S ECONOMIC UPTURN

Possibilities of application: The article considers the main factors of the implementation of the economic recovery of Austria-the education and employment systems. In this context, the implementation of the following proposals will contribute to economic growth of Armenia:

First, to combine the apprenticeship program, this to some extent is already being implemented in Armenia since 2019, with Collective bargaining agreements that will be concluded between the employer, an industry orientation NGO, a trade union and an educational institution. According to these agreements, both the hours of work and the wages, as well as the results that will be obtained during study will be regulated.

Second, to increase public and private funding for science, research, and development, and in order to have employees meeting the time requirements, to conduct skills demand analysis which will identify the professions of the future and will also contribute to the development of appropriate educational programs, according to which places will be allocated by state order.

1.2. EXPERIENCE OF THE CZECH REPUBLIC'S ECONOMIC PATH

Research and analysis of the experience of the Czech Republic's economic path allow us to make following four applied proposals:

1. It is proposed to launch a compulsory health insurance program in Armenia based on the experience of the Czech health sector. The Czech Republic adopted a compulsory health insurance program that increased life expectancy by 2.6 years to 78.7 years, which includes inpatient and outpatient medical care, prescription medications, rehabilitation medical care, some dental procedures, and spa treatment. The legislation stipulates that insured persons have the right to receive any medical assistance for the purpose of maintaining or improving their health. According to the program all citizens from the age of 18 will begin to use services of both private and public medical institutions free of charge, the money will be charged from wages-8-9% will be paid by the employer, 2-2.5% - by the employee, and 20-25% by the state, but the salary will not be changed.
2. Taking into account the shortcomings in the field of taxation of online trading in Armenia, it was substantiated and proposed to launch a similar structure in Armenia following the example of the Czech Republic. Specifically, this article examines the taxation mechanism for online trading in the Czech Republic, which is also used in other European countries, of course at different rates. Those who work on a social platform will initially receive a privilege from the state, for example, to work for 2 years without taxes, which will allow them to improve their

- activities, after which online trading taxation will apply.
3. Further, it is necessary to make changes in the innovation policy: now about 80% of the funds allocated to science from the RA state budget are directed to fundamental research and only 20%¹ to applied research. It is proposed to provide approximately 30-35% financial support from the state budget for research and technological development works. This policy is hindered by the inferiority of the legislative field, the low level of innovation infrastructure development, etc.
 4. From a marketing point of view, to create a brand as one of the leading countries in innovation; tell about Armenia, as the Czech Republic does, as a country with huge scientific potential, a progressive industry, a research experience in many areas, through attracting educated and brilliant people in these areas. It is very important to create a platform or company to provide information support to foreign scientists in several language versions; if necessary, involve them in various relevant programs, which is also being organized in the Czech Republic.²

1.3. FEATURES AND INSTRUCTIVE ASPECTS OF THE SWEDISH MODEL OF ECONOMIC DEVELOPMENT

The article substantiates the thesis that countries that do not have rich mineral and energy resources can ensure development and modernization if the ruling elites always compare the intermediate results of reforms with a reasonable and balanced social policy and receive support from the general public at all stages of transformation, as well as create for them the conditions of wide involvement in social and economic life.

Opportunities to use research results in the Republic of Armenia.

Many elements of Swedish experience in economy's development, in particular, the pace of reforms' policy, the distribution of social burden, speed and efficiency, guidelines for accounting and assessing social impacts with appropriate tools can be localized and applied in the Republic of Armenia.

These applications are as follows:

- a. One applied proposal from the Swedish experience is that in the process of economic and institutional reform policies in the Republic of Armenia, intermediate results must be constantly compared with the proportion to the distribution of income of all sectors of society the main criterion of which is the Ginny coefficient.
- b. The main sources of resources required for technological modernization of the economy should be obtained from high rental income and license payments (royalties) from mining companies. To do this, it is necessary to revise the tax and regulatory policy regarding mining companies.
- c. Swedish economic development experience suggests that the resources necessary for the policy of economic reforms of the Republic of Armenia due to an increase in

¹ <http://www.irtek.am/views/act.aspx?aid=28642>

² Innovation Strategy of the Czech Republic, 2019–2030

external debt has its limits that cannot exceed 35-40% of the country's GDP. Based on this circumstance, it is necessary to significantly reduce the burden of external debt of the Republic of Armenia, and the remaining part of the budget deficit should be supplemented, on the one hand, by an increase in domestic government loans, on the other-by reducing a certain part of public spending (in particular, through the preservation of the state apparatus).

1.4. THE COURSE OF PORTUGAL'S ECONOMIC TRANSFORMATION

Taking into account the experience of Portugal's economic transformation course, the following applied proposals are suggested to improve the economic situation of the Republic of Armenia.

1. In order to stimulate the birth rate, set the amount of the mandatory funded pension contribution depending on the number of children. Set the mandatory payment for families with one child at 7.5%, for two children - 5%, for three children - 1%, and in case of more than 4 – use exemption from the mandatory accumulative payment, as well as income tax. The latter will contribute to the promotion of the birth rate, to overcoming the demographic crisis, as well as the development of the voluntary funded system.
2. In order to prevent the loss of intangible assets, develop a "Scientific Employment Program" following the example of Portugal, which will promote continuous cooperation between the state, science and the private sector, will give an opportunity to doctors and candidates to be involved in a private sector, by ensuring two-way efficiency, on the one hand providing tax incentives to the private sector, on the other-preventing a "brain drain" and, at the same time, replenishing the labor market with qualified labor. Tax incentives should be provided to the private sector, depending on the number of candidates and doctors involved.
3. For the purpose of balanced development of the RA economy it is necessary to create and develop a cluster economy in the sphere of processing industry. The cluster economy ensures the continuity of development, which can lead to the balanced development of infrastructure in the regions. The cluster initiative can contribute to the effective realization of the country's regional potential, and increase its contribution to the development of the national economy.

The application of economic development experience of Portugal and the applied proposals presented in the article can contribute to the balanced development of the Armenian economy, the promotion of the birth rate, overcoming of demographic crisis to some extent, the introduction of the voluntary funded system, as well as the improvement of the social situation of the population.

1.5. THE ROAD OF THE RISE OF CYPRUS

Taking into account the experience of the development of Cypriot economy, the following ways to improve the economic situation in the Republic of Armenia are proposed:

1. Activation of public-private cooperation - for the joint and effective use of the existing potential.
2. Providing companies with tax, customs and credit incentives to stimulate innovative and investment activities.
3. Creation of favorable conditions for the export (sale) and exchange of high-tech products.
4. Creation of new jobs and their replenishment through additional investments in the processes of ensuring employment and vocational training of socially disadvantaged citizens in the fields of light, food and processing industries.

1.6. GREECE: EDGES OF COOPERATION

Taking into account the experience of the development of Greece economy, we can propose the following ways to improve the economic situation in the Republic of Armenia:

1. Development and application of equal and attractive tax instruments for domestic and foreign investors, ensuring the possibility of reducing tax rates under certain conditions and for a certain period of time.
2. Providing affordable financing for innovation and investment activities through concessional lending and gratuitous government financing.
3. Enhancing the Armenian-Greek cooperation in the field of education and science through the training of competitive specialists, effective exchange of innovative products, technologies and technological solutions.
4. Creation of joint Armenian-Greek private, state-owned companies and companies with state participation in various spheres of the economy (mining, energy, military industry, metallurgy, chemical industry, light and food industry, agriculture, processing industry, tourism, etc.).
5. Organization of joint Armenian-Greek cultural events and mutual visits in order to stimulate the development of tourism in both countries.
6. Transformation of private tourist visits into family ones (especially with an emphasis on organizing children's recreation) by increasing investments in the tourism sector of the RA.

The use of the applied proposals presented based on the experience of Greece economic development can contribute to the effective development of various sectors of the economy of the Republic of Armenia; increase the volume of investments, stimulate innovative activities of companies, create new jobs, increase state budget revenues, as well as strengthen foreign economic and political ties.

1.7. SWITZERLAND. KEY TO A STABLE ECONOMY

1. The unemployment rate in Switzerland is quite low. This is mainly the reason for the narrow specialization of labor. The number of people receiving secondary vocational education is quite large here. During the years of study, students undergo internships at enterprises corresponding their chosen profession, which, in turn, increases interest and motivation in not remaining unemployed in the future. There are few professional educational institutions (schools) in our republic. The interest of young people in secondary vocational education is very low, since their reputation is also low. It seems that more attention should be paid to the development of secondary vocational education, since the need for such specialists in the labor market is very high.
2. Organization of education in Switzerland is the task of the state. It is noteworthy that lecturers in higher educational institutions and the majority of students are engaged in science. And a special center for the commercialization of research results operates adjacent to Swiss universities. I do believe that the Government of the Republic of Armenia should follow the example of Switzerland, increasing funding for science and education, making the country more attractive for pursuing science, raising the educational level. It is true that we cannot compare Armenia with such a developed country as Switzerland in terms of huge resources for education and science, but we must choose an effective path in this regard. In increasing the role of education, every citizen must begin to realize that the beginning of the third millennium requires a knowledge-based society, and the foundation of such a society is laid in primary education. And education is the key to a prosperous future.
3. Switzerland has low tax rates compared to the Republic of Armenia. As a result of tax reforms from January 1, 2020, preferential tax regimes were abolished and special “transitional” rules were introduced, the corporate income tax rate at the cantonal level was reduced, and benefits were also limited. The latter should be applied in our republic as well, since there are many tax benefits in the Republic of Armenia, which are often provided unreasonably. Reducing tax incentives will save a certain part of the state budget.

Switzerland is one of the countries that create favorable conditions for working in the country for both residents and non-residents. In my opinion this is a good example for the Republic of Armenia, it is necessary to provide initial tax incentives for moving enterprises, as well as create more attractive conditions for non-residents, thereby facilitating the inflow of non-residents to Armenia.

1.8. THE WAY OF FRANCE'S ECONOMIC GROWTH. AGRICULTURAL MODEL

The study of the French agrarian sector provides a basis for the implementation of the following recommendations, which will be applicable in Armenia.

1. The economy of post-war France adopted the policy of dirigisme, which is a policy of active state intervention in the management of the economy. This model allowed the country not only to rebuild the war-torn economy, but also to achieve impressive success in various sectors of the economy. Taking into account the current economic situation in Armenia, we believe that the introduction of the above-mentioned policy in our country will also lead to positive changes.
2. At the state level, France pays special attention to the development of sectors of strategic importance for the country. A vivid example of this is the strategic plan developed in 2015 by the order of the French Ministry of Agriculture, called "Agriculture-Innovation 2025". The latter is a comprehensive concept related to the development of the agrarian sector, addressing current issues such as climate change, the problem of soil fertility, the use of nanotechnologies in agriculture, etc. Extensive research was conducted to develop that strategic plan, during which meetings, discussions were organized with agricultural specialists, researchers, business representatives, local governments, farmers, etc. As a result, 30 routines were singled out in the program, which in turn were divided into hundreds of measures. That measures are included in 3 main groups. The first group includes measures that will ensure the participation of agricultural production in the fight against climate change. The second group of activities is aimed to the development of new technologies in agriculture. The third group includes measures that will bring together all stakeholders in agricultural research, experimentation and development to promote the competitiveness of the sector. Taking into account the current economic situation in the Republic of Armenia, the existing problems, the consequences of the war and the food security problems facing the country, we propose the development and application of a similar plan for the agricultural sector of the Republic of Armenia. In particular, we suggest taking the following points from the strategic plan of France.
 1. Predict possible climate change and adapt to it. Develop an integrated management of water resources;
 2. create an agro-aerospace portal for agriculture by predicting and adopting possible climate change;
 3. develop tools for rapid diagnosis of diseases and pests for the sector;
 4. contribute to ensuring RA protein self-sufficiency;
 5. strengthen education, rural support and counseling systems with the necessary skills and knowledge;
 6. Identify new sources of agricultural financing;
 7. master new biotechnologies;
 8. organize research on the use of digital technologies in agriculture.

3. The group production is widespread form of production in France. The most common one of group production forms is cooperation. Cooperatives operate in all areas of production. In winemaking, they provide up to 50% of production, 30% of canned vegetables, 25% of meat trade, more than 40% of dairy products. Wine cooperatives have a long history in the production of French alcoholic beverages. The branches of viticulture and winemaking are one of the main economic commonalities of Armenia and France. The Republic of Armenia: stands out with its developed winemaking and developing viticulture. Taking into account the existing commonalities in the spheres and the problems of RA viticulture and winemaking, we propose to apply the French experience. In particular, we propose the application of the wine cooperatives model in Armenia. In the case of this model, the farmers who are members of the cooperative supply their grapes to the cooperative, which produces wine or wine raw material on behalf of the farmers and sells it. No contract for the purchase of grapes is signed between the cooperative and its members. Both the grapes and the products obtained from them are the property of the farmers till the moment they are sold. The application of this proposal will lead to the solution of a number of problems. Most of the grapes produced in Armenia are procured by processing companies at relatively low prices, which has a negative impact on the incomes of grape producing farmers. In addition, the sharp increase in gross harvest in some years causes problems because the production capacity of existing procurement companies is not sufficient to procure all available grapes. In this case, the creation of wine cooperatives by grape farmers will help solve the problems of grape procurement, while increasing revenues of farmers. This economic measure will help reduce unemployment in rural areas, solve the problem of selling farmers' products, and increase farmers' incomes.
4. It is known that the agricultural sector is considered one of the most risky. Studies show that natural disasters have caused significant damage to agriculture. In order to compensate the damage caused by the loss of agricultural crops or livestock kept in the pastures, it was proposed to establish a natural disaster fund in the Republic of Armenia.
5. Given the predominantly low solvency of the villagers in the country, as well as the lack of mutual trust between insurers and insured, it has been proposed to improve the legislation, strengthening the role of state support.

1.9. ROMANIA'S ECONOMIC REFORMS

Applied proposals have been made based on the analyzes, which are possible to be used during the economic reforms of the Republic of Armenia.

The most important problems remain unsolved in Romania: underdeveloped economy, characterized by low competitiveness, insufficient funding, high levels of poverty, corruption, and incomplete reforms of the judiciary. EU membership and the

liberalization of the exit regime made it possible to ease the tension in the labor market. The complicated administrative procedure for obtaining EU funds, the lack of own resources for additional funding of projects, the lack of a mechanism to control the targeted spending of money and the low level of project preparation hindered the availability of EU funds.

Despite the economic growth, the region has already appeared, or will soon find itself in the so-called "middle income trap". The citizens of Romania achieve a certain prosperity, they get stuck in it, not being able to increase their income even more. The latter happens as the state does not look for new ways of economic growth, stops labor market reforms, does not introduce education and latest technologies, does not apply the rule of law. Such a trap is even worse than falling into the trap of a crisis, it requires a lot of tact on the part of politicians.

1.10. TRENDS OF NORWAY'S ECONOMIC DEVELOPMENT

The studies conducted provide a basis for the following recommendations, which will be applicable in Armenia.

1. All of Norway's natural resources are state-owned. The state grants temporary mining licenses. He also owns the largest shares in the following sectors: Oil, gas production, hydropower, banking, telecommunications, which is instructive and practical in Armenia.
2. Norway's attractiveness for foreign investors has been played by its political stability, the transparency of its state economic policy, which can also be a factor for it to have investors in Armenia.
3. In Norway, 99% of electricity is generated not in thermal power plants, but in hydropower plants, which operate almost autonomously. Hydroelectric power plants not only bring in permanent income, but also become a factor in maintaining the viability of rural economies. In Armenia, this figure is more than 30%. It is necessary to review the current state of small hydropower plants in Armenia, in which case water resources are used without taking into account many factors.
4. It is recommended to have an "Alternative Energy" specialty in technical universities which will enable to train personnel for competent management of the field.
5. **It is suggested to establish mixed companies with state participation and develop joint stock companies.** In case of design and construction of "Shnogh" and "Lori-berd" HPPs, we can produce more than 500 million kWh of electricity per year. We can achieve the goal if we have a joint-stock company with the participation of the state.

2. COUNTRIES OF THE ASIA-PACIFIC REGION

2.1. TAIWAN ECONOMIC POLICY LESSONS

The most important lessons of Taiwan's economic policy are:

1. Ensuring rapid economic growth while maintaining martial law.
2. Economic development based on the modernized model of the Soviet education system;
3. An effective combination of the role of science and innovation.

As a result of the analysis of Taiwan's economic development, we can propose a new model of economic development in Armenia, based on 6 pillars: 1. reforms in the education system, 2. effective management of science, 3. diversification of sectoral development of the economy, 4. Development of an innovative economy, 5. Implementation of export promotion policy, 6. Attraction of investments.

These 6 pillars are presented below.

Reforms in the education system

Although we have deviated significantly from the old traditional education system nowadays, the experience of Taiwan shows that the success of the education system in Taiwan is hidden in the management of the sector, modeled on the Soviet education system. In fact, this is one of the most important lessons from Taiwan for the countries of the former Soviet Union, especially Armenia, which, instead of keeping the Soviet Union's success and modernizing it, dismantled it by introducing a new artificial model. As a result of all this, already in 2021, almost half of the applicants did not pass the minimum threshold for passing the exam in their native language. If this situation continues, we will have a sad picture soon. Therefore, reforms in the field of education should begin as soon as possible, the results of which can be seen in the near future. From this point of view, reforms are necessary not only in the context of educational programs, but also in the context of the sector's management model.

The school and institution is currently funded based on the number of pupils / students, so a reduction in their number (dropping a pupil / pupil with insufficient knowledge) affects both the funding of the school/ institution and the salary of the evaluating teacher / lecturer. Hence, the teacher / lecturer is limited by this mechanism.

To solve this problem, we propose to localize the Taiwanese experience in Armenia, which is essentially a modernized version of the Soviet model. Based on this, we believe that funding for an educational institution should be related to the number of students, but should not decrease in the case of its reduction. In addition, we offer additional funding as an incentive for the respective institution the student of which has won national and international competitions and olympiads.

We think that the next systemic reform in the field of education should be the introduction of innovative thinking from the school bench. We believe that the best

solution to this problem is the introduction of the "Armat" or other similar engineering laboratories throughout the general education system, throughout the republic.

There is another important problem that has not been resolved in the thirty years of Armenia's independence. Every year the Government of RA allocates a certain number of budget places for admission in all specialties of the university system, which, however, has no grounds. Many countries of the world, including Taiwan, are currently estimating the demand for specialists for the next 5-10 years, on the basis of which they distribute the number of places allocated for various specialties under the state order in the system of higher and secondary education.

The basis for estimating the demand for specialties in Taiwan is the target policy planned by the government for the coming years and surveys conducted among organizations. This model must be introduced in Armenia, calculating the need for specialists in each area, substantiating which of these specialists needs to develop or modernize educational programs, and for which specialists it would be more profitable to organize retraining courses.

Effective management of science

Although a certain increase in funding for science is currently envisaged in Armenia, nevertheless, this is still not enough, in addition, we believe that a hypothetical increase in funding based on any index cannot be the basis for reliable economic growth. From this point of view, based on the experience of Taiwan, we can propose linking science funding to GDP, fixing a certain percentage of GDP (Taiwan was 3% of GDP at an early stage of development).

As we mentioned, one of the factors that contributed to Taiwan's economic growth in the 1960s and 1980s was the recognition of the importance of science. At this stage, the Government actively interacts with the scientific community. We believe that the broken connection between Government and the science in Armenia is still one of the reasons for choosing ineffective models of economic growth. Restoring this connection could lead the Armenian economy to long-term sustainable growth. From this point of view, following the example of Taiwan, we can offer funding for research organizations in the RA on the basis of a government order.

Each ministry should work with research organizations in the field, providing the scientific basis for the ministry's analysis, development and forecasting. Thus, research organizations, first of all, will be obliged to carry out scientific developments necessary for the Government, thereby ensuring the return of costs for science. In addition, ministries will be able to have scientific evidence at the heart of their programs.

From a financial point of view, here we can offer two options: firstly, the Government can additionally finance a specific scientific organization in addition to the main topics for the implementation of the analysis of topical issues. In addition, if the analysis was carried out to develop a development plan for a certain area, then after its successful implementation, some percentage of the profit can be provided to the research organization.

Taiwan's experience shows that science can make a significant contribution to economic growth if scientific results are primarily applied to economics. Since independence, many dissertations have been defended in Armenia, and various scientific analyzes have been carried out, but a small part of them have found practical application. This once again proves the existence of a broken link between science and Government.

Thus, we consider it necessary to create a commission to verify the applicability of the results of scientific research on a grant basis in the economy. According to the results of the monitoring of which the expediency of further funding of the scientific group will be fixed. An exception to this principle can be made only in new developing areas of scientific research in Armenia, the related branches of which are not developed yet or do not yet exist in Armenia, so their scientific achievements can't be applied. In this case, will be considered a scientific result the creation of the result of scientific analysis, which can be patented

Diversification of sectoral development of the economy

In this area, we should follow the example of Taiwan, where, in order to solve the problem of providing the population with food, the emphasis was initially on the development of agriculture, and mainly those scientific areas that contributed to the rapid growth of this industry were founded. At the same time, labor-intensive industry gradually developed, after which there was a transition to the development of capital-intensive industry.

In Armenia, the development of light (especially textile, food) and heavy (especially the development of the military industry, as in Taiwan) industry is now becoming the main issue. The best source of financing for the development of light industry can be effective management of funding from UN development programs, and the development of the military industry should be based only on state funding to ensure the secrecy of products in this area.

Development of an innovative economy

We have already presented some proposals for the implementation of an innovative model using the example of the Taiwanese economy in the framework of educational reforms. However, in addition to introducing an element of innovation in the field of education, following the example of Taiwan, it is necessary to develop the model of technoparks in Armenia, giving priority to registration and the use of all the privileges provided to those organizations whose technologies have already passed the stage of development and testing.

Implementation of the export promotion policy

Many countries have established export promotion organizations as a necessary and integral part of their national export strategies. Their main goal is to help potential exporters find markets for their products, as well as provide the necessary information about goods in demand on the international market.

Based on the experience of Taiwan, we can state that the activities of the RA Export Promotion Organization should include the following functions: Formation of

the country's image; creating a country brand, providing technical support to promote exports, providing the necessary information in the system of activities of organizations operating both within the country and abroad, marketing services, marketing research publications.

Attraction of investment

From the point of view of improving the investment environment, first of all, it is necessary to develop a strategy for attracting investments. Its absence is the main reason that so far the inflow of investments to Armenia is of a random nature, does not have a promising direction, does not give the investor any picture from the point of view of the promising directions of the RA economy. The objectives of the strategy should be to provide predictability for the investor, highlight the advantages of the RA investment environment, and propose ways to correct the shortcomings.

Taiwan's investment platform is one of the best in the world. Using a similar model, we propose to create an online investment platform where economic entities in need of investment and entities that have funds for investment will meet.

Following the example of Taiwan, we propose to introduce the "One-window" principle to answer the questions of foreign businessmen, as well as to solve problem situations arising between foreign businessmen and government agencies. Which will have its' official website, and social media pages (Linkedin and Facebook).

2.2. SCIENTIFIC FIELD OF THE ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN IN THE CONTEXT OF ECONOMIC-POLITICAL DEVELOPMENT

The research carried out in this article allows us to implement the following 3 practical recommendations that can be implemented in Armenia.

- 1) Transfer all educational and research organizations to the subordination of a single body, creating a unit for the collection and processing of statistical data related to the industry.
- 2) Develop appropriate legislative provisions, according to which the universities operating in the Republic of Armenia will also be considered as key scientific circles, obliged to conduct research activities, the results of which will be measurable and will form the basis for the development of long-term programs of economic development.
- 3) Develop and implement innovative infrastructures that will provide a link between research centers and the real sector of the economy, will contribute to the commercialization of scientific results and their use in relevant fields.

2.3. THE ECONOMIC DEVELOPMENT PATH OF THE PHILIPPINES

The study has enabled us to propose three below-mentioned **applied proposals** based on the study of the Philippines' transformation process and the characteristics of the Armenian economy:

4. By taking into account the manufacturing-to-GDP and services sector-to-GDP ratios and the need to ensure inclusive growth in Armenia, maintaining the manufacturing-to-GDP ratio at least at 15% along with the growth of the services sector needs to be the priority of the economic policy.

5. By taking into account the services sector-to-GDP ratio in Armenia, it has been proposed to create a working group (consisting of professionals from various sectors and representatives of the Government of Armenia), and establish a Council of Services Sector under the Government that will coordinate the working group. The Group will be responsible for identifying incentives, and favorable environment that will attract investors into the following sectors: IT and ICT-enabled services, namely BPO (data analytics, etc.), medical tourism, etc. The Group will be responsible for drafting Development and Export Promotion Strategies for each subsector in collaboration with corresponding government departments.

6. At the current stage, to prioritize data analytics subsector of other business services and promote investments according to the proposed following steps:

Over the short-run period:

- To select partner universities (including regional ones), design, and organize courses for students, including students majoring in Economics, etc.
- To address the availability of respective infrastructure (especially in regional cities) define a minimum space requirement for an IT park, thus enabling various and/or a single floor in a new residential building to qualify for and act as an IT park. The companies operating on the premises of those parks will be granted and qualify for the benefits and incentives. This will stimulate the growth of construction industry in the regions of Armenia as well.
- To define respective incentives by taking into account those offered by the Philippines.

Over the short- to medium-term period:

- To set up companies from graduates of designed courses and assist them in attracting outsourced contracts.
- To attract foreign companies into the selected sub-sector with the respective supply of workforce in place.

Over the medium-term period:

- To apply this success model with respect to various selected subsectors of other business services,

In order to track the growth of the given sub-sector of other business services, it is proposed that the Statistical Committee of Armenia needs to release more detailed export data on other business services.

3. COUNTRIES OF THE AMERICAN AND OTHER REGIONS

3.1. BRAZIL: THE TRAJECTORY OF ECONOMIC REFORM.

Based on the conducted studies, it is suggested for Armenia:

1. It is necessary to pay attention to the agricultural sector on the example of Brazil and for its development it is necessary to create structures for the introduction of innovative technologies, but since these technologies are very costly and Armenian farmers do not have enough funding sources, in this case the State should play a big role. As a result, it is possible to increase the volume of exports, which is certainly of great importance for the development of the economy of any country, since it is directly related to the growth of GDP, as well as to improve the food balance, in particular the level of self-sufficiency.
2. Following the example of Brazil, it is necessary to pay attention to the priority of social programs, since the poverty level for our small country is quite high. In 2019, the poverty rate was 43.8%, of which 1.4% are extremely poor.
3. Infrastructures are slowly developing in both Brazil and Armenia, which have been hit hard by a lack of investment. As we have noticed, the innovation potential of enterprises in Brazil is recognized as a priority in the development of science and technology. It is also instructive for the Republic of Armenia, because by giving an impetus to the development of science and technology, we can develop the processing industry, especially in terms of equipment, produce machinery and equipment on site, as well as military equipment, which is very important for a country like ours.

3.2. ARGENTINA'S ECONOMIC PROGRESS. PATH OF ASCENTS AND DESCENTS

Based on the research carried out in the article, the following applied proposals were made for the development of agriculture in Armenia:

1. Renew the agro-technical base, import high-quality grain from Argentina, in particular wheat seeds, and increase the level of wheat self-sufficiency by 50% or more.
2. Taking into account the large role of large land plots and cooperatives in the agricultural profitability index of Argentina, it is proposed to take more favorable steps to create cooperatives to increase the profitability of the agricultural sector in Armenia.
3. Create an online consulting platform for the development of agricultural consulting, where farmers will have the opportunity to ask their questions to specialists.

3.3. CANADA. IN THE NODES OF AGRICULTURAL DEVELOPMENT

The studies conducted in this article provide a basis for making the following recommendations that will be applicable in the current context of Armenia.

1. Taking into account the average size of agricultural lands in the Republic of Armenia (1.4 ha) the size of the average land per farmer in Canada (295 ha), it is definitely necessary to take even more active steps to enlarge the land plots. Of course, it should be taken into account that Armenia, unlike Canada, is one of the smallest countries in terms of area, but about 340,000 farms have been established here, while in a large country like Canada there are less than 200,000 farmers. The enlargement of agricultural lands in Armenia can be a basis for the development of agriculture.
2. The management of agriculture in the Republic of Armenia must be carried out using the latest technologies and innovative methods. Otherwise, it will be difficult to talk about a developed village and agriculture.
3. Provide an appropriate environment (infrastructure, legal framework, state support programs, etc.) that will promote the spread and development of non-agricultural activities in rural communities.
4. Define one day in the year and mark it as "Armenian Agriculture Day". This event will help to further value the village and the people involved in agricultural work. It will enable a change in the attitude of the population and perceptions about the agricultural sector, and the farms will be more valued and motivated.
5. Establish agencies in rural communities that will promote the implementation of innovative ideas and promote the spread and development of non-agricultural activities.

3.4. INSTITUTIONAL FOUNDATIONS OF AUSTRALIA'S ECONOMIC SUCCESS

The studies carried out in the article provide the basis for the following recommendations, which will be applicable in Armenia.

1. In Australia, mining is a key driver of economic growth. It helped to overcome economic difficulties in times of crises, becoming the locomotive of the economy. It also contributed to the accumulation of capital and wealth, and led to the development of related and interconnected sectors. The mining industry in Armenia also played an important role in the structure of the economy in both the pre-Soviet and post-Soviet periods. However, it was not possible to achieve a balanced development that takes into account the interests of all stakeholders - the private sector, the state and society. It should be clearly stated that the development of the sphere cannot continue without observing the balance of interests of all parties.

2. Agriculture has been of prime importance since the beginning of Australia's economic history. It targeted foreign markets and served as a key source of foreign exchange flows. Armenia also uses its agricultural potential with a focus on foreign markets. Australia's approaches to export promotion and protection of agricultural products can help further agricultural development in Armenia.
3. Australia has historically been politically and economically linked to the Kingdom of Great Britain. As a result, UK economic downturns have always had a significant negative impact on the Australian economy, limiting policy freedom. Likewise, Armenia's dependence on the EAEU, in particular on Russia, is crucial for the Armenian economy. In this regard, Australia's dynamic approaches to diversifying economic ties are instructive. In the current geopolitical conditions, the differentiation of foreign economic relations in at least three balanced directions is of paramount importance.
4. As in many developed countries, Australia is making significant efforts to increase its population. The most important challenge to the economic and national security of Armenia in the coming years is the further reduction of the population. To solve this problem, you can apply the Australian model, according to which foreign students with the necessary specialties after graduation have the opportunity to work and obtain citizenship, which will ensure the availability of a qualified workforce and population growth.
5. Australia's approaches to regulating the Australian economy after World War II, in particular the "everything for war" doctrine, can be instructive for countries at high risk of war. The recent war has made clear the instability of foreign arms supplies and its aftermath.

3.5. QATAR. THE PASSED ECONOMIC WAY AND "NATIONAL 2030" VISION

The studies conducted in this article provide a basis for making the following recommendations that will be applicable in the current context of Armenia.

- To create a "Salyam" type financial instrument in the Republic of Armenia, this is used in the banking system of Qatar. The essence of this tool is the following: "A type of transaction when the bank acquires a certain product for the buyer, which is processed by a third party or used in another production. The bank later resells the finished product to the buyer. The price includes payment for banking services. This type is mainly used in case of financing agriculture and seasonal works."
- The construction is developing and intensifying in the Republic of Armenia, which, being seasonal must operate without interruption. It is proposed to create a "Weather Stations and Air Quality Monitoring System and Services" (Smart Work Safety Management Solution (Shams)) security management system that alerts you to dangerous changes in ambient radiation. Build a more literate work schedule based on radiation information, which will allow developers to avoid delays.

3.6. BOOM OF THE RWANDA'S ECONOMY

Based on the rapid growth experience of Rwanda's economic development, we propose to implement the following applied proposals in Armenia:

1. In order to enhance decentralization, trust, and the rule of law, promote human rights and social cohesion, an atmosphere of peace, reconciliation, unity, and security must be established, so the provision of the latter will require the establishment of a National Unity and Reconciliation Commission (NURC) that will provide the connection between state governance, peace, security, unity, and reconciliation as the basis of a stable political and economic environment.
2. It is necessary to put the management of the economy exclusively on an institutional basis - the development of long-term economic-political strategies.
3. To develop a vision ensuring the progress of the RA economy with the following components: (see Table 1)

Table 1

Components of the vision and its Cross-cutting areas

<i>Components of the vision being developed</i>	<i>Cross-cases of the vision being developed</i>
1. Good governance and a capable state	1. Gender equality 2. Protection of environment and sustainable natural resource management 3. Science and technology, including ICT
2. Human resource development and a knowledge-based economy	
3. A private sector-led economy	
4. Infrastructure development	
5. Productive and Market Oriented Agriculture	
6. Regional and International Economic integration	